

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy

Studijní obor: Anglický jazyk – občanská výchova

**POJEM BOŽSTVÍ V TIBETSKÉM
NÁBOŽENSTVÍ**

**THE CONCEPT OF DIVINITY IN TIBETAN
RELIGION**

Diplomová práce: 2011–FP–KFL– 229

Autor:

Věra Míšková

Podpis:

Adresa:

9. května 90

273 51 Pletený Újezd

Vedoucí práce: IC.Lic. Michal Podzimek, Th.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
93	4			45	1

V Liberci dne: 29. 4. 2011

Originál zadání DP

Originál zadání DP

Čestné prohlášení

Název práce: Pojem božství v tibetském náboženství
Jméno a příjmení autora: Věra Míšková
Osobní číslo: P05000315

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 29. 4. 2011

Věra Míšková

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucímu mé diplomové práce, ICLic. Michalu Podzimkovi Th.D., za odborné a ochotné vedení. Dále také děkuji respondentům BDC Kladno a Praha, kteří mi poskytli mnoho užitečných rad a poznámek. V neposlední řadě děkuji svému příteli za pomoc a trpělivost.

Anotace

Cílem této diplomové práce je zmapování vztahu osob praktikujících tibetský buddhismus ve vybraných buddhistických centrech České republiky k základním bodům tohoto nábožensko-filosofického systému. Zájem je soustředěn především na problematiku pojetí božství a boha a také na otázku přínosu praktikování tibetského buddhismu v českém prostředí tak, jak ji vnímají sami aktéři. Práce má dvě stěžejní části – teoretickou a praktickou. Teoretická část nastiňuje základy buddhistického učení, jeho vývoj a šíření na Západ s akcentem na reflexi božství v jeho různých etapách. Základem praktické části je interpretace a analýza dat získaných v dotazníkovém šetření. V závěru práce pak převažuje pokus o začlenění výsledků výzkumu do širšího sociokulturního rámce.

Klíčová slova: Buddha, hinajana, mahajana, vadžrajana, tibetský buddhismus, božstva, božství

Abstract

This diploma thesis examines the attitude of members of selected Tibetan buddhist centers in the Czech republic to the fundamentals of buddhist teachings. The focus of this work lies on the clarification of the problem of the concept of divinity in Tibetan religion. Further, the diploma thesis seeks to find the benefits of buddhist practice in the Czech milieu as they are reflected by the practitioners themselves. The diploma thesis consists of two interdependent parts – theoretical and practical. The theoretical part outlines the basics of buddhist teachings, the diffusion of buddhism in Tibet and The west with the emphasis on the understanding of divinities throughout its history. The practical part involves the analysis of a questionnaire survey. The final chapter of the diploma thesis attempts to put the results of the research into a larger socio-cultural context.

Key words: Buddha, hinayana, mahayana, vajrayana, tibetan buddhism, deities, divinities

OBSAH

Seznam důležitých pojmů.....	9
1 ÚVOD.....	14
2 TEORETICKÁ ČÁST.....	16
2.1 Buddhova nauka.....	16
2.1.1 Život Buddhy a základy jeho učení.....	16
2.1.2 Základní témata.....	19
2.1.2.1 Ne-já.....	19
2.1.2.2 Změna a příčinnost.....	20
2.1.2.3 Morálka a etika.....	21
2.1.2.4 Filosofie a pravdivé poznání.....	22
2.1.3 Kosmologie.....	23
2.2 Historický vývoj – buddhistické směry.....	25
2.2.1 Théraváda (hínajána).....	26
2.2.2 Mahájána.....	27
2.2.2.1 Jógáčára.....	29
2.2.2.2 Mádhamika.....	30
2.2.3 Vadžrajána.....	31
2.3 Tradice buddhistických škol v Tibetu.....	33
2.3.1 Šíření buddhismu.....	33
2.3.2 Lamaismus.....	35
2.3.3 Hlavní školy tibetského buddhismu.....	37
2.3.3.1 Ňingma.....	37
2.3.3.2 Kadam.....	37
2.3.3.3 Sakja.....	38
2.3.3.4 Kagjü.....	38
2.3.3.5 Gelug.....	39
2.4 Pojetí boha a božství.....	40
2.4.1 Reflexe božství v buddhismu.....	41

2.4.1.1 Théraváda.....	42
2.4.1.2 Mahájána.....	43
2.4.1.3 Vadžrajána.....	44
2.4.1.4 Buddhismus a místní božstva.....	47
2.4.1.4.1 Buddhistické přisvojení místních božstev.....	48
2.4.1.4.2 Buddhistická kosmologie a lidové náboženství.....	50
2.4.2 Buddhismus jako filosofie?.....	51
2.4.3 Polemika o nenáboženství.....	52
2.5 Buddhismus a západní civilizace.....	56
2.5.1 Pronikání buddhismu na Západ.....	56
2.5.2 Buddhismus vs křesťanství.....	59
2.5.3 Tibetský buddhismus v českých zemích.....	61
2.5.3.1 Linie Karma Kagjü.....	63
2.5.3.1.1 Praxe a metody.....	64
2.5.3.1.2 Pravidelné aktivity.....	65
3 PRAKTICKÁ ČÁST.....	67
3.1 Kvantitativní výzkum.....	67
3.1.1 Cíle výzkumu.....	67
3.1.2 Metoda sběru dat.....	68
3.1.3 Výzkumný vzorek.....	68
3.1.4 Výsledky dotazníkového šetření.....	70
4 ZÁVĚR.....	81
4.1 Shrnutí.....	87
Seznam literatury.....	90
Seznam příloh.....	93

Seznam důležitých pojmů

V níže uvedeném slovníku je dáována přednost sanskrtským tvarům, které stojí na prvním místě, je-li pro sanskrt i tibetštinu týž tvar, pak je pojem uveden v jazykové podobě, která je pro oba jazyky společná.¹ Výběr základních pojmů byl proveden z knihy Malá Encyklopedie tibetského náboženství a mytologie od Josefa Kolmaše a z glosáře Tibetské knihy mrtvých od Guru Rinpočeho.

V samotné práci jsou výrazy týkající se Buddhova učení vyjadřovány sanskrtem, pro tibetskou verzi těchto výrazů necht' se čtenář seznámí s níže uvedenými pojmy. Jsou-li v textu práce pod čarou vysvětlovány některé další výrazy, je taktéž čerpáno z výše uvedených titulů.

Arhat (tib. dačompa, *sgra-bčom-pa*) - "ničitel nepřátel", jedinec dosáhnoucí stupně dokonalost, z něhož může hned po svém skonu dospět k vysvobození ze *sansáry* a dosáhnout *nirvány*.

Asura (tib. lhamajin, *lha-ma-jin*) – doslova "nebůh". Mytická bytost žijící na nižších úbočích hory Rirab (podle legendy osa světa, střed světa souvisí se vznikem světa)

Atíša (*a-ti-ša*) - bengálský buddhistický mistr (982-1054), reformátor tibetského mnišství. Od roku 1042 působil v tibetu, kde v Ňethangu poblíž Lhasy také zemřel a je pochován. Činností jeho žáka vznikla škola Kadam, později v 15.století Congkhapou zreorganizována na školu Gelug.

Avalókitéšvara (tib. čänräzig, *spjan-ras-gzigs*) – doslova "Shlížející pronikavým zrakem", symbol

¹ U tibetských názvů a jmen je třeba z důvodů rozdílů mezi psanou a vyslovovanou tibetštinou rozlišovat jejich fonetickou podobu od jejich ortografické podoby. Proto jsou vždy uváděny oba tvary, a sice nejdříve tvar výslovnostní (transkripce) a za ním *kurzívou* tvar pravopisný (transliterace). Např. lama (*bla-ma*). Vzhledem k respektování tibetského písma, které má zvláštní grafém Ň, je tato skutečnost respektována i v české abecedě, kde je Ň vyčleněno jako zvláštní písmeno.

nekonečného dobra, soucitu a milosrdenství. V Tibetu uctíván jako hlavní patron a paládium země, převtělující se do dávných tibetských králů a později do dalajlamů.

Bardo (*bar-do*) - doslova "uprostřed mezi dvěma", přechodný stav mezi smrtí a novým zrozením.

Bódhisattva (tib. čangčhubsempa, *bjang-čhub-sems-dpa'*) - "ten, jehož podstatou je osvícení", "probuzená bytost", ideál mahájánového buddhismu.

Bön (*bon*) – původní nebuddhistické náboženství Tibetu s prvky animismu a šamanství, jehož původ je třeba hledat mimo jeho území, pravděpodobně v Íránu či severozápadní Indii.

Brahma (tib. cchangpa, *cchangs-pa*) – doslova "Čistý", první bůh hinduistické trojice (Brahma, Višna, Šiva), blh Stvořitel, v němž vše povstává, spočívá a zase se rozplývá. Později převzat do buddhistického panteonu.

Dalajlama (*tá-la'i-bla-ma*) – mongolský tibetský titul s významem "oceánový lama", udělený v roce 1578 mongolským vládcem Altanchanem tehdejšímu

třetímu nejvyššímu představiteli tibetské školy Gelug. Do dnešní doby se vystřídalo 14 dalajlamů.

Déva (tib. lha, *lha*) – doslova "bůh, bůžek, bohyně", antropomorfované bytosti, nebo jiní bájní tvorové, žijící v některém z mnoha netibetského buddhismu a těšící se trvalé blaženosti.

Dévata (tib. jidam, *ji-dam*) – Kategorie meditativních božstev, vystupujících jako osobní ochranná božstva, a to jak v podobě laskavé, tak hroživé.

Dharma(tib.čhō, *čhos*)mnohovýznamový pojem: ve všeindickém pojetí vesmírný řád, zákony přírody i společnosti, v buddhismu představuje soubor Buddhova učení a jeho etických zásad.

Gandharva (tib. diza, *dri-za*) – doslova "jedlík vůní" či "vznášející se prostorem". Pojmenování polobožských nebeských pěvců či hudebníků.

Garuda (tib. khjung) – mytický tvor, zpola člověk zpola pták; podle tibetské pověry je khjung symbolem sebedůvěry a moci a jeho objevení se předznamenává nějaký neobvyklý

úkaz nebo událost.

Guru – viz Lama

Kagjü (*bka-'brgjud*)– doslova "ústně předávané učení", škola tibetského buddhismu.

Karma (tib. *lä, las*) – doslova "skutek, čin". Podmíněná příčina neodvratného účinku, plodu. Vyžaduje, aby se každá bytost znovuzrozovala, a to podle toho, jak se zasloužila, v různém ze šesti stavů existence.

Karmapa(*karma-pa*)

– titul reinkarnovaných nejvyšších představitel školy *Karma Kagjü*.

Lama (*bla-ma*, sans. guru, *gu-ru*) – doslova "nemající nad sebe vyššího", duchovní učitel, rádce, mistr učení. V tibetském buddhismu je slovo *lama* nejvyšší mnišskou hodností, omezenou na úzký okruh jejích nositelů. Hodnost *lamy* mají právo jen *tulkuové*, hlavní představení vyšších škol ve významnějších kláštřích apod.

Langdarma (*glang-dar-ma*)– poslední dvačtyřicátý král Tibetu (836-841). Jako vášnivý exponent bönistické opozice krutě v zemi pronásledoval vše

buddhistické.

Maitréja (tib. čampa, *bjams-pa*) – doslova "Blahosklonný, Laskavý", jeden z osmi předních žáků Buddhových a jeho nástupce jako poslední z řady pozemských buddhů.

Mandala (tib. *kjilkhor, dkjil-'khor*) – uspořádání božstev nebo jejich emblémů a symbolů, zpravidla v podobě kruhu.

Mantra (tib. *ngag, sngags*) – slabika či věta vyjadřující ve zvukové podobě podstatu určitého božstva, jeho kvalitu či moc.

Mantrajána (tib. *ngagkjithempa, sngags-kji-thepa*), *sn*) – doslova "vůz manter". Alternativní název prvotního období ve vývoji vadžrajány, kladoucí důraz na zaklínací formulky – mantry.

Mára (tib. *dü, bdud*) – název zlého ducha, považovaného za úhlavního nepřítele buddhismu

Nirvána (tib. *ňangdä, mjang-'das*) - pojem označující vyhasnutí, vyvanutí v člověku všeho světského inutí a lpění, vymanění se z koloběhu znovuzrození.

Paramita (tib. pharčhin, *phar-phjin*) – doslova "to, co dosáhlo na druhý břeh", transcendentno- Rozumí se dokonalosti či vrcholné ctnosti, ve kterých se adept cvičí na své duchovní dráze.

Parinirvána (tib. jongsuňangänlädä, *jongsu-su-mja-ngan-las-das*) doslova "totální vyvanutí", stav úplného ustání základních životních funkcí po předchozím dosažení nirvány.

Pišáčí (tib. thamen, *phra-men*) – skupina osmi lidožroutských tvorů s těly lidskými a hlavami zvířecími, resp. Ptačími, vystupujících z osmi stran "vnější sféry mozku" před zemřelým v třináctý den jeho pobytu v bardu.

Préta (tib. jidak, *jid-dwags*) – doslova "hladový duch", bytost trestaná trvalým hladem a neukojitelnými touhami; o závistivých lidech se věří, že se po smrti narodí jako jidagové.

Rákšasa (tib. sinpo, *srin-po*) – lidožroutští zlovolní démoni, kteří škodí lidem na každém kroku. Své dílo konají zpravidla v noci. Podle legendy měl sjednou takovou démonkou uzavřít sňatek převtělený opičák, z něhož pak

vzniklo pokolení Tibet'anů.

Sangha (tib. gendün, *dge-'dun*) – doslova "shromáždění ctnostných", obec Buddhových stoupců.

Sansára (tib. khorwa, *'khor-ba*) – doslova "kruh, okruh, koloběh". Základní buddhistický axiom, nepřetržitý řetězec znovuzrovnání (převtělování) v různých podmínkách bytí (šesti stavech existence), ze kterého se jedinec nemůže vymanit, dokud nedospěje "probuzením" ke konečnému "vyvanutí". Podmínky znovuzrození jsou dány zákonem spravedlivé odplaty za všechny spáchané činy dobré i zlé – *karmou*.

Siddha (tib. dubthob, *drub-thob*) – doslova "ten, kdo dosáhl dokonalosti; světec", "ten, kdo zvládl své tělo i mysl, své vědomí, podvědomí, pravědomí i nadvědomí"

Skandha (tib. phungpo, *phung-po*) – doslova "agregát, složka". Bytostní složka, již se v buddhistické psychologii rozumějí ty prvky v člověku, které vyznačují jeho fyzickou a duchovní individualitu. Jsou to: tělesnost, citění, vnímání, představivost, zkušenostní poznání

Sútra (tib. do, *mdo*) – původní význam "krátký výrok, shrnutí více významů do několika slov", odtud pak "poučka". Poučkami se rozumí zejména Buddhovy výroky sebrané v druhém koši kánonu, zvaném Sútrapitaka.

Tantra (tib. *gju*, *rgju*) – "kontinuum, nepřetržitá souvislost". V buddhismu má toto slovo dva základní význam. 1. souvislost mezi základem, cestou a výsledkem. 2. v pozdější buddhistické literatuře 6.-8.století představují posvátné texty, které toto kontinuum vysvětlují a dokládají.

Tára (tib. dolma, *sgrol-ma*) – doslova "Vysvoboditelka", v lidové víře považována za matku všech buddhů.

Trikája (tib. kusum, *sku-gsum*) – složitá představa o "třech tělech", ve kterých se projevuje buddhovství.

1 ÚVOD

Téma mojí diplomové práce je mi blízké hned z několika důvodů. Jednak mne buddhismus přitahuje jako kulturní fenomén, který se začíná již od devadesátých let minulého století zvolna usazovat v naší společnosti a odpovídá na jakousi zvýšenou duchovní poptávku, která se u nás od revoluce vytváří.

A právě jedním z motivů pro výběr tohoto tématu byla snaha zjistit, co je na buddhismu v českém prostředí tak atraktivního, že dokáže oslovovat stále rostoucí skupinu lidí. Vždyť při sčítání lidu v roce 2001 uvedlo buddhismus jako své vyznání téměř 7 000 lidí. Je to snad trend, síla exotiky či opravdové splynutí a nalezení se v systému, který v našich končinách nemá dlouholetou tradici?

Jelikož mám i několik přátel, kteří "podlehli" kouzlu tohoto v jistém ohledu výjimečného myšlenkového systému, zajímalo mne, co v může v očích členů buddhistických center být vnímáno jako zásadní důvod pro upřednostnění buddhismu před křesťanským náboženstvím, jež utváří duchovní dějiny Evropy přes 1 000 let. Zde hraje určitou roli specifické pojetí božství v buddhistickém systému a jedním z cílů této práce je ukázat, jak chápou boha a božství sami frekventanti vybraných buddhistických středisek.

Hlavní pilíře této práce tvoří části teoretická a praktická. V teoretické části se snažím nastítnit vznik a vývoj buddhismu a různé směry a školy, ve které tato nauka v průběhu historie vykrytalizovala a to především v Tibetu a v posledních dvou stoletích také na Západě. V práci je zřejmý důraz na buddhismus tibetský, jelikož je pro mne zajímavou syntézou hned několika historicky předcházejících myšlenkových tradic – jak indických, tak původně tibetských. Dalším důvod pro toto zaměření je čistě pragmatický a sice že tibetský typ buddhismu je zastoupen v českých podmínkách nejhojněji.

Páteří celé práce je snaha o uchopení problematiky božství, a to zejména proměny pojetí božství v buddhismu v jeho různých etapách a také vliv chápání božství na praktikující dnes. Otázka božství se také promítá do diskuze o buddhismu jako ateistickém náboženství, této problematice je věnováno v práci také několik kapitol.

Jádrem praktické části je dotazník, který měl kromě odpovědí na otázky v úvodu uvedené za cíl také zjistit, jaký vztah zaujímají praktikující k určitým vybraným bodům buddhistické nauky, aby výsledný obrázek celého jejich pojetí tibetského buddhismu nabyl plastičtějšího charakteru.

V závěru jde především o analýzu zjištěných informací a snaha o jejich zasazení do širšího společenského rámce.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 *Buddhova nauka*

2.1.1 Život Buddhy a základy jeho učení

Zakladatel buddhismu, Buddha Siddhárta², žil pravděpodobně v letech 558-478 př.n.l. Narodil se v panovnické rodině kmene Šákjů. Princ Siddhártha, který byl vychovávaný v přepychu a nadbytku, však nebyl příliš spokojený s tímto dvorským způsobem života.³

Často se zmiňuje buddhistická legenda, jež nastiňuje impulz, který mohl být důvodem k jeho pozdějšímu odchodu. "Princ vyjížděje na oblíbený lov se setkal na své cestě se žebrajícím starcem, dále s člověkem na smrt nemocným a s mrtvým."⁴ Rozhodl se tedy pro odchod od rodiny a vydává se na pouť světem, aby hledal poznání příčiny lidského utrpení. Osvojil si praktiky askeze a jógy, jelikož ale po čase cítil, že askeze a její metody ho oslabují, že toto není ta pravá cesta k poznání, o které on usiloval, opustil od ní a věnoval se meditaci. Ve svých 35 letech rozpoznal podstatu mysli, dosáhl dokonalého poznání a stal se buddhou⁵, tj. **probuzeným**.

Krátce po Probuzení vyhlásil Buddha před svými pěti druhy **Čtyři vznešené pravdy**, které tvoří základ jeho učení. První pravda se týká utrpení, či bolesti a říká, že utrpením je všechno. Utrpením je pro něj narození, nemoc, konec života, dále například nemít to, po čem člověk touží nebo být spojen s něčím, co člověk miluje, ale i být od toho odloučen. Za utrpení je ale považována daleko širší oblast stavů jako například různé podoby štěstí či duševní stavy dosažené meditací. Důvodem je, že jsou nestálé, podléhají změnám, a proto jsou strastné.

² Také zvaný Šákjamuni - doslova "mudrc z rodu Šákjů", přízvisko Siddhárthy Gautamy, jenž z k mne Šákjů pocházel.

³ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996.

⁴ BONDY, Egon. *Buddha*. 3. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006. s. 57.

⁵ Buddha je titul odvozený od slovního základu buddh – probudit se, bdít. Buddha tedy znamená rozvinutý, osvícený.

Druhá pravda hovoří o příčině veškeré strasti, kterou Buddha nalézá v žádostivosti, lpění na světě, jinými slovy v neustálé potřebě člověka uspokojovat smyslové rozkoše. Žádostivost totiž způsobuje koloběh převtělování. Třetí vznešená pravda prohlašuje, že potlačení žádostivosti je cestou k osvobození od utrpení a je totožné s nirvánou. Čtvrtá pravda ukazuje způsoby, kterými lze utrpení zrušit. Tomuto návodu se rovněž říká "osmidílná stezka" nebo také "střední cesta". Toto přízvisko naznačuje, že se Buddha vyhýbá krajnostem – odmítá jak usilování o štěstí uspokojováním smyslových rozkoší, tak také hledání duševního klidu prostřednictvím přehnané askeze.⁶

Osmidílná stezka spočívá ve:

1. správném názoru, což znamená znalost čtyř vznešených pravd
2. správném záměru (myšlení), což obnáší zřeknutí se světa, laskavost, dobrou vůli a neublížování živým bytostem
3. správné řeči, což znamená nelhat, nemluvit hrubě a sprostě ani nesmyslně
4. správném chování, což znamená nezabíjet, nekrást, neprostopášnit
5. správném žití, což znamená vytváření a zachovávání vlastního životního stylu vzhledem k sobě i ke společnosti
6. správném úsilí, které tkví v cílevědomé snaze o potlačení neblahých a podporu blahých věcí a jevů
7. správné bdělosti, kterou se má na mysli vyrovnanost, důsledná introspekce, dbaní těla, cítění, mysli a dharmy
8. správném soustředění, které zahrnuje čtyři stupně meditace⁷

Pro větší přehlednost bývá buddhistické učení někdy vymežováno jako usilování o:

- 1) moudrost (týká se bodů 1-2)
- 2) mravní chování (týká se bodů 2-4)
- 3) duchovní kázeň (týká se bodů 6-8)

⁶ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 88-91.

⁷ WANGUOVÁ, Bazaz W. *Buddhismus*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1993. s. 30.

Zbytek života Buddha trávil předáváním svého učení (sans. *dharma*) v severovýchodní Indii. Dharma představuje soubor Buddhova učení a jeho etických zásad, tedy buddhistické náboženství, které vychází z důležitého předpokladu - koncepce *karmanu* (doslova čin). Karmický zákon říká, že každý čin má svůj důsledek, který se může projevit již za tohoto života nebo až v životě příštím. Tím, že je tento zákon všeobecný a komplexní má dopad na všechny živé bytosti ve sféře činů, slov i myšlenek. Karmické vlivy jsou vytvářeny nejen skutky, ale našimi záměry a vášněmi. Karma je hnací silou každého znovuzrození a svůj původ má ve lpění věcech, ve lpění na světě.

Oba druhy činů, jak činy špatné, tak i dobré, vedou ke znovuzrození. Jednoduše řečeno, teď a tady si každý z nás vlastními činy a skutky určuje svou budoucnost. Jak pravil Buddha: „Nepřehlížejte záporné skutky jenom proto, že jsou malé; ať je jiskra sebemenší, může zapálit stoh slámy velký jako hora.“ V podobném smyslu je také jeho výrok: „Nepřehlížejte drobné skutky a nemyslete si, že nejsou k ničemu; i drobné kapky vody nakonec naplní velkou nádobu.“⁸

Podle zákona karmy, který je chápán jako nevyhnutelný a neomylný, platí, že kdykoli škodíme jiným, škodíme přímo sobě a kdykoli jim přinášíme štěstí, opatřujeme ho v budoucnu sobě samým.⁹

Stát se probuzeným zahrnuje tedy trojí vědění: *džátaky* – vědět o všech svých formách bytí v předchozích existencích, *sansára* – být si vědom nekonečného koloběhu bytí, nepřetržitého řetězu znovuzrovnání, *nirvána* – znát způsob, jak vystoupit z koloběhu životů a dosáhnout vysvobození.¹⁰

Buddha během svého života založil společenství svých přívrženců a praktikujících *sangha*. Buddhovi posluchači byli vyzýváni k opuštění společenských vazeb a povinností, pokud chtějí dosáhnout osvícení. Již v časném období buddhismu byla rozpracována společná pravidla pro tyto "mnišské obce". Jeho následovníci se zaručili, že tyto etické a životospravné zásady budou dodržovat (např. přijímali dobrovolnou chudobu, odvrátili se od rodin, vzdávali se majetku atd.).

Vytvořením těchto buddhistických "obcí" vzniklo v historii něco dosud

⁸ RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. 1. vyd. Praha: Pragma, 1996. s. 102-105.

⁹ Tamtéž, s. 102-105.

¹⁰ Powers, J. (2009): *Úvod do tibetského buddhismu*: Praha: Pavel Dobrovský – Beta s.r.o. s. 30.

neznámého a neobyčejného. Toto seskupení nemá původ na základě společné tradice, kmenové, rasové či třídní příslušnosti, ale vzniklo proto, že lidé měli zájem dobrovolně následovat myšlenkový proud, který dával možnost vstoupit všem, nikoho nevyjímaje.¹¹

Ve věku 85 let Buddha zemřel, tzn. podle buddhistického výkladu odešel do konečné nirvány– *parinirvány* a osvobodil se z koloběhů životů. Buddha Šákjamuni byl čtvrtým "historickým Buddhou". To znamená, že před jeho příchodem se jeho nauka na Zemi nevyskytovala, odešla společně se třetím historickým Buddhou. Jako pátý buddha, jenž se má objevit na zemi za pět tisíc roků, má být Maitréja. Po něm se očekává příchod dalších 995 buddhů. Tento očekávaný budoucí buddha setrvává v buddhistickém ráji Tušitě a čeká na pravou chvíli, kdy sestoupí a objeví se ve světě. Jeho příchod je očekáván za zhruba pět tisíc let, ale podle jiných legend až za třicet tisíc let. Maitréja je předmětem uctívání ve všech buddhistických zemích jižní a východní Asie, tedy i v tibetském buddhismu.¹²

2.1.2 Základní témata

Výše byly zmíněny některé prvky buddhistické nauky. Nyní bychom je zasadili do širšího kontextu a doplnili o výklad pěti základních témat, které jsou velmi důležité pro pochopení utváření buddhistické myšlenkové tradice. Jsou jimi: koncepce ne-já, změna a příčinnost, morálka a etika, filosofie a pravdivé poznání.¹³

2.1.2.1 Ne-já

Buddhisté jsou patrně nejznámější pro své tvrzení, že neexistuje žádné já (*átman*); že to, co považujeme za skutečné vnitřní jádro člověka je ve skutečnosti iluzorní proces neustálé proměny. Tato myšlenka se přičí každodennímu smýšlení,

¹¹ BONDY, Egon. *Buddha*. 3. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006. s. 175.

¹² KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. s. 68.

¹³ WRIGHT, Dale. S. Philosophy. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 649-650.

nejen v západních kulturách, ale i v Asii. Buddhistická kritika konceptu "já" je založena na myšlence, že ve skutečnosti lidé nikdy nemohou mít zkušenost nějakého neměnného vnitřního já a že tato představa vnitřní podstaty je odvozena od poměrně přirozeného sklonu rozumět sobě samým skrze své touhy a sympatie. Ačkoli myšlenka já, kterou odmítal raný buddhismus byla ryze specifická – koncept *átmanu* v hindských Upanišadách, neměnná podstata, která upevňuje veškerou zkušenost-rozvoj této kritiky v historii buddhistické filosofie přesahuje toto prvotní negativní vymezení. Základní východisko *átmanu* říká, že za naší zkušeností není žádný dohlížitel, žádný vlastník, mimo ni není žádné trvalé já, což znamená, že nelze říci "já" mám tělo, myšlenky, pocity, nýbrž "já jsem" těmito prvky v každém daném momentu mého života. Odmítnutí neměnné podstaty neznamena, že nikdo nebo nic neexistuje; záměrem myšlenky ne-já je buddhistická snaha vysvětlit, kdo nebo co existuje a jak tato osoba může žít co možná nejlépe.¹⁴

Pro objasnění odmítnutí já rané sútry postulují pět *skandha*, pět částí, které tvoří lidskou bytost: fyzické tělo, pocity, vůle a sebeuvědomění. Sútry popisují, jak se těchto pět částí neustále proměňuje, jak jsou jedna na druhé stále závislé a tudíž nestálé, nestabilní a netvoří tedy neměnný základ, jak se někteří domnívají. Přestože v jazyce stavíme "já" před tyto proměnlivé stavy, žádný takový vlastník v pozadí naší zkušenosti není. Buddhistické suty vyzývají meditující k prozkoumání jejich vlastních zkušeností a k objevení pravdy ohledně jejich předpokládáného já. Buddhistická kritika pojetí "já" je mezi světovými náboženstvími jedinečná a byla významným startovním bodem na počátku historie buddhistické filosofie.¹⁵

2.1.2.2 Změna a příčinnost

Asi nejzákladnějším filosofickým principem buddhismu je myšlenka, že všechny věci jsou charakterizovány pojmem *anitya* (nestálost); to znamená, že všechny věci podléhají změně, včetně narození a smrti. Počátečním kontextem tohoto zjištění jsou Čtyři vznešené pravdy, kde je utrpení způsobeno touhou a lpěním po věcech, které se neustále mění a pomíjejí. Neschopnost rozpoznat

¹⁴ Tamtéž, s. 645.

¹⁵ Tamtéž, s. 646.

všudypřítomnost nestálosti a neschopnost tomuto zjištění přizpůsobit svůj život vede nevyhnutelně k chabým úsudkům a k následnému strádání.¹⁶

Tento morální kontext pro uvažování o změně byl jen počátkem. Později buddhističtí filosofové použili základní princip nestálosti jako východisko pro širokou škálu přemítání o povaze neustále proměnlivého světa. Těsně spjatý s myšlenkou nestálosti byl koncept *pratityasamutpada* (závislé vznikání), buddhistické vysvětlení důvodu proměnlivosti věcí. Změna podle této teorie není náhodná; je způsobená a podmíněná okolními činiteli. Podstatou závislého vznikání je, že vše vzniká, prochází změnou a zaniká v závislosti na vlivu jiných věcí. Nic není soběstačné; všechno je vzájemně závislé. Buddhističtí myslitelé považovali tento princip za příklad "střední cesty" mezi dvěma logicky nepřijatelnými pohledy- eternalismem, názorem, že věci existují stále a sami od sebe a annihilationismem, který tvrdí, že věci neexistují vůbec.¹⁷

Pratityasamutpada zapadá mezi tyto extrémní pohledy tvrzením, že věci existují v rámci širšího procesu závislosti. Nejdůležitější uplatnění této myšlenky se týká fungování mysli. Jak je možné žít osvícený život v souladu s tím, jak věci skutečně jsou, být zbaven klamu, chamtivosti a nenávisti? Tato možnost, stejně jako jakákoliv jiná, shodují se buddhisté, se stává závislou na nezbytných okolnostech, je součástí širšího kontextu. Chce-li se jedinec vymanit ze sansárové existence a odstranit utrpení, musí odstranit příčiny vázanosti své existence ke světu, která je vylíčena právě konceptem závislého vznikání. Odstranit tuto vázanost znamená především odstranit nevědomost a žádostivost, lpění na světě. Principy nestálosti a závislého původu patří mezi nejzákladnější myšlenky buddhistické filosofie.¹⁸

2.1.2.3 Morálka a etika

Stejně jako veškerá buddhistická filosofie, buddhistická etika je formulována v kontextu meditace a je chápána jako cesta za vymýcením devastujících dopadů strasti prostřednictvím dosažení stavu lidské ctnosti nazývaného nirvána. Strast a osvícení jsou zásadními etickými tématy. Etika je praktickou záležitostí týkající

¹⁶ LUŽNÝ, Dušan. *Zelení bódhisattvové: sociálně a ekologicky angažovaný buddhismus*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 15-17.

¹⁷ Tamtéž, s. 18-19.

¹⁸ Tamtéž, s. 20.

se utváření života jedince v souladu s moudrostí Buddhova poznání. Aniž by šlo o zjednodušování buddhistické etiky, toto ukotvení ve sféře praktické dalo vzniknout obsáhlé filosofické literatuře pojednávající o způsobu, jakým by měl být lidský život veden. Jedním rozdílem mezi buddhistickou etikou a moderní západní filosofií morálky je buddhistické zaměření na každodenní život, na to, jak se lidé rozhodují, jak běžně volí ze svých možností. Jádrem tohoto zaměření je představa, že charakter člověka je formován každým jednotlivým činem, který vykoná, zvláště pak činy, které člověk vykonává opakovaně. Zde působí velmi silně buddhistický koncept *karmy*. Moderní západní etika se zaměřuje téměř výhradně na výjimečné situace, na zkoumání morálních dilemat, které se v životě člověka vyskytnou, je-li nutné učinit nějaké zásadní rozhodnutí. V důsledku takového zaměření je jen velmi malá pozornost věnována způsobu, jakým člověk dosahuje stavu, ze kterého pak činí důležitá rozhodnutí s morální čistotou. Z pozice buddhistické etiky jsou zásadní rozhodnutí člověka téměř zcela závislá na tom, do jaké míry na sobě člověk během svého života pracoval, jak se kultivoval. Buddhistické osvícení pak tedy závisí na každodenních morálních činech a meditaci o vlastnostech, ctnostech, které k takovým činům vedou. Toto hledisko je pak jasně pozorovatelné na přehledu ctností, které mají význam v rámci meditace jako např. "čtyři nezměřitelnosti" (milující laskavost, soucit, chápavá radost a vyrovnanost) nebo "šest *páramita* (dokonalostí)" - štědrost, mravnost, tolerance, úsilí, soustředění a moudrost.¹⁹

2.1.2.4 Filosofie a pravdivé poznání

V buddhistické filosofii není hledání pravdy ani tak snahou formulovat obecné nauky o světě, jako spíše úsilím změnit lidské životy, dosáhnout osvícení. Filosofie pak není chápána jako teoretická činnost odtržená od života, ale je spíše praktickým vyjádřením určitého způsobu života ve službách lidského osvobození. Jako forma meditace je teoretické myšlení spojeno s jinými způsoby duchovního cvičení. Tato spojitost je v buddhismu důležitá, neboť pravda není jednoduše

¹⁹ WRIGHT, Dale. S. Philosophy. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 650.

produktem logické analýzy. Kvalita analýzy světa je pro buddhisty závislá na míře očištění jejich myslí a charakterů. Není možné, vysvětlují, aby člověk, nehledě na jeho inteligenci, který se oddává osobním touhám a sebestřednosti, dosáhl pravdivého poznání. Pravda je v buddhistickém meditativním kontextu více záležitostí jasného uvědomění si způsobů, kterými vlastní mysl překrucuje skutečnost v důsledku lpění a sebezaujetí. Pochopíme-li tento psychologický předpoklad dosažení pravdy, teprve pak nám může meditace začít otevírat mysl pravdivému poznání.²⁰

2.1.3 Kosmologie

Významným aspektem každého náboženského systému je způsob pojetí uspořádání světa. Kosmologické představy, které jsou všeobecně přijímané různými buddhistickými liniemi, lze shrnout do následujících bodů:

1. Vesmír nemá žádného konkrétního stvořitele; dostatečnou příčinu existence světa lze nalézt v buddhistickém koloběhu příčinného podmiňování známého jako *závislé vznikání*.
2. Neexistují žádné prostorové nebo časové hranice vesmíru.
3. Vesmír zahrnuje různé sféry existence, které vytvářejí určitou hierarchii.
4. Všichni tvorové se neustále znovuzrozuji v různých sférách existence v souladu s jejich minulou *karmou*; jediným únikem z tohoto nekonečného koloběhu znovuzrození, známém jako *sansára*, je znalost, která vede k dosažení *nirvány*.²¹

Důležitý princip buddhistické kosmologické představy stojí na rovnocennosti kosmologie a psychologie, na způsobu, jakým mají různé sféry existence blízkou

²⁰ GOMEZ, Luis O. Psychology. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 678-680.

²¹ Kinnard, J. N. Divinities. s. 183-184.

spojitost s běžně zakoušenými stavy mysli. Buddhistická kosmologie je souběžně mapou odlišných sfér existence a popisu všech možných zkušeností. Toto lze ocenit, podíváme-li se blíže na buddhistické chápání podstaty karmy. V zásadě je svět, ve kterém žijeme, naším výtvořem: vytvořili jsme si ho naší vlastní karmou, našimi skutky, slovy a myšlenkami motivovanými buď záští, nenávistí a klamem nebo nelpěním na věcech, přátelskostí a moudrostí. Svět je tedy odrazem našich činů, které jsou zase produktem našich srdcí a myslí. Neboť v tomto sáhodlouhém těle se svou myslí a vědomím, pravil Buddha, leží svět, jeho vznik a zánik a cesta vedoucí k jeho zániku.²²

V zásadě stavy mysli, ze kterých pramení morálně nezdravé skutky – silná zášť, nenávist a klam – vedou ke znovuzrození v nešťastném osudu nebo ve sféře neštěstí. Život, ve kterém převažuje podlý duch zášti vede ke znovuzrození ve formě hladového ducha, což je tvor, jenž je mučen neukojitelným hladem; život, kde převládá psychické peklo nenávisti a hněvu vede ke znovuzrození v jedné ze sfér pekel, kde se trpí ukrutnou bolestí; zatímco život naplněný vědomým nezájmem o následky svých činů vede ke znovuzrození ve formě zvířete, prosté existence ovládané jen potřebou stravy a reprodukce. Na druhé straně štědré, přátelské a moudré podněty, ze kterých vyrůstají morálně zdravé činy, vedou ke znovuzrození jako lidská bytost ve šťastné sféře nebo v jedné ze šesti sfér bohů hned nad sférou lidskou, kde žijí bytosti bezstarostným životem. Rozvíjením stavu hlubokého klidu a spokojenosti prostřednictvím klidné meditace a rozvojem hluboké moudrosti skrz meditaci lze dosáhnout znovuzrození jako *brahma* ve sféře čistých forem nebo ve sféře bez forem - na základně úspěšnosti meditací.²³

Stučně řečeno, žije-li člověk jako zvíře, pravděpodobně se v příštím životě narodí jako zvíře; žije-li člověk jako lidská bytost, narodí se jako lidská bytost; žije-li jako bůh, narodí se jako bůh. Ale stejně jako v každodenní zkušenosti člověk nenachází žádný fyzický nebo duševní stav, který by byl spolehlivý a neproměnlivý a byl zdrojem stálého uspokojení a štěstí, tak také člověk, který se narodí jako *brahma*, jenž žije 84 tisíc věků, nemá zajištěnu trvalou klidnou a pokojnou existenci.

²² GETHIN, Rupert. *Cosmology*. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 183-185.

²³ Tamtéž, s. 186-188.

Jako je obyčejné štěstí v tomto smyslu chápáno jako utrpení, je tak vnímán i život brahmanů, ačkoli nezažívají fyzickou nebo duševní bolest.²⁴

Jediným únikem z nekonečného koloběhu je přímé porozumění čtyřem vznešeným pravdám, jenž byly uvedeny v první kapitole této práce – utrpení, znalost jeho příčiny, nutnost zbavení se utrpení a cesta vedoucí k ukončení utrpení – a dosažení nirvány.

Nirvána je nepodmíněná, věčná, mimo čas a prostor, známá přesně v momentě osvícení. Někteří mohou nalézt cestu k nirvane svým vlastním úsilím a stát se *pratyekabuddha* (osamoceným buddhou), ale většina musí očekávat narození ve světě *samyaksambuddha* (dokonale a plně probuzeného Buddha), jako je Gautama, Buddha současné doby. Takoví Buddhové vyšlapali starověkou cestičku všem Buddhům a mohou ostatním ukázat cestu k vysvobození. Přesto se tyto Buddhové vyskytují na světě velmi zřídka, ačkoli názory na to, jak často, se liší. Podle Théravády, některé věky jako náš současný, jsou příznivé - s celkovým počtem pěti buddhů, z nichž Gautama byl čtvrtý a Maitréja bude pátý. Jiné věky pak nemusejí mít vůbec žádné buddhy.²⁵

Otázkou kosmologickou se budeme dále zabývat v části věnované tématu bohů a božství v buddhistické tradici.

Buddha sám ale nikdy nepřistoupil na to, aby své učení jakkoli systematizoval. Vyhýbal se filosofickým otázkám a dokonce se ani nevyslovil k několika základním bodům svého učení, jako například k tomu, jak se má chovat člověk, který dosáhne nirvány. Toto mlčení záhy podnítilo protichůdné výklady a později také přispělo ke vzniku různých škol a hnutí. Rozdíly mezi různými směry jsou také často v prostředcích a metodách, které na své cestě za Probuzením buddhisté používají.²⁶

2.2 Historický vývoj – buddhistické směry

²⁴ Tamtéž, s. 190.

²⁵ TUCCI, Giuseppe. *The religions of Tibet*. 1. vyd. California: University of California Press, 1988. s. 73.

²⁶ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1996. s. 88.

Buddhismus přetrvává již po dva a půl tisíce let a v průběhu tohoto období prodělal viditelné změny, které měly radikální vliv na jeho vývoj. Každá úroveň byla vhodná pro jinou skupinu lidí, záleželo na jejich schopnostech a duchovní aspiraci. Není možno říci, že se jedná o dělení na vyšší či nižší úroveň učení. Všechny mají tentýž původ. Všechny vycházejí z Buddhova učení. Všechny mají tedy společný cíl – vysvobození a osvícení²⁷.

2.2.1 Théraváda (hínajána)

První z "cest" k vytouženému cíli osvícení je nazývána théraváda nebo také někdy *hínajána* (malá cesta), což je spíše pejorativní označení stoupců pozdější buddhistické skupiny. Théraváda spadá do období starého buddhismu (asi pět set let před naším letopočtem až do počátku našeho letopočtu. Učení théravády se zabývá tím, jak získat kontrolu nad myslí jednotlivce a jako efektivní metoda se zde jeví psychologická analýza.²⁸ Podává rozbor postavení člověka, povahu bytí a rozbor osobnosti. Utrpení bez konce, což je úděl obyčejných lidí, stoupců této představy chápou jako skutečné. Théraváda jim nabízí odvrát od něj a vede je k vysvobození. Vysvobození ze strašného koloběhu znovuzrokování (*sansára*) a dosažení nirvány je zde nejvyšším cílem. Stoupenec této mety mohou dosáhnout jen a pouze vlastními silami.²⁹

Aby dosáhli cíle, musí opustit své domovy a vést mnišský způsob života, tudíž pro laiky je dosažení vysvobození a nirvány neuskutečnitelné. Při mnišském životě se samozřejmě musí dodržovat přísná disciplína, která se týká sexuální abstinence, stravovacích pravidel a spánku. Vedle těchto závazků je důležitá meditace. Využívá se zde tzv. meditace uklidňování mysli³⁰. Meditující se soustředí na skutečný či abstraktní objekt, třeba na sošku nebo na svůj dech. Díky tomu

²⁷ Sans.*bódhi*, někdy se dává přednost překladu "probuzení" (chápáno jako vidění světla). Člověk v jediném okamžiku postřehne prázdnotu, která mu jako jediná dává možnost vidět pravou povahu věcí.

²⁸ CONZE, Edvard. *Stručné dějiny buddhismu*. 1. vyd Brno: Jota, 1997. s. 12.

²⁹ TUCCI, Giuseppe. *The religions of Tibet*. 1. vyd. California: University of California Press, 1988. s. 260.

³⁰ Tradičně se uvádí čtyřicet meditačních předmětů a meditující by si měl zvolit ten, který se nejvíce vztahuje k jeho negativní vlastnosti, např. Nenávistní lidé mají meditovat o lásce, nepozorní se mají soustředit na svůj dech.

se mysl vyhýbá rozptýlení a rozrušení ve formě různých myšlenek a pocitů. Mysl se tak cvičí jednobodově koncentrovat.

Théraváda neboli také tzv. "malé vozidlo"³¹ si klade za cíl pouze individuální svatost a vlastní emancipaci, na rozdíl od pozdější mahájánské koncepce "velkého vozu". Hínajánský buddhismus opanoval především jih Asie. Praktikuje se na Srí Lance, v Barmě a Thajsku. Tibetu se příliš netýká, tudíž se jím nebudeme detailněji zabývat.³²

2.2.2 Mahájána

Místo vzniku *mahájány*, v doslovném překladu "velkého vozu", se určuje v severozápadní a jižní Indii, což jsou dvě lokality, které jsou nejvíce ovlivněné mimoindickým působením a to zejména myšlenkami íránského světa a řeckou kulturou ve své helénistické a římské podobě. Logicky tedy došlo k eliminaci některých indických mahájánských prvků. Důvodem přijetí cizích prvků bylo snazší pronikání mahájánského buddhismu do okolních zemí. Během svého vývoje tato koncepce dominovala a stále ještě dominuje v Nepálu, Mongolsku, Tibetu, Číně, Koreji a Japonsku.³³

Pojetí učení mahájány se od hínajány zásadně liší. Mahájána má totiž tendenci přijímat nejrůznější inovace. Pokud bychom měli co nejstručněji vyjádřit hlavní program mahájánovského buddhismu, šlo by to těmito slovy: podstatou "velkého vozu" je kritika "malého vozu" z důvodu individualistického pojetí učení. Cíl mahájánské doktríny je stát se *bódhisattvou* na rozdíl od cíle hínajány, jejíž světec je motivován stát se *arhatem*.³⁴

Tito dva světci se od sebe podstatně odlišují. Arhat klade hlavní důraz na dosažení vlastní spásy, je zaměřen jen na své vlastní vysvobození, kdežto bódhisattva se usilovně snaží pomáhat všem bytostem na cestě k vysvobození z koloběhu životů *sansáry*, jinak on sám nedosahuje stavu nirvány dříve, než jí

³¹ Chápáno jako malé vozidlo přes moře utrpení.

³² FILIPSKÝ, Jan. *Lexikon východní moudrosti*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 161.

³³ CONZE, Edvard. *Stručné dějiny buddhismu*. 1. vyd Brno: Jota, 1997. s. 49.

³⁴ LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2003. s. 67.

dosáhnou všechny bytosti. Tato buddhistická větev činí spásu dostupnou všem.³⁵

Důležitými prostředky vedoucími k pochopení podstaty mysli jsou meditace a studium *súter*. Praktikující během své cesty k osvícení rozvíjí svůj soucit a moudrost tak, aby byly v rovnováze. Moudrostí se zde rozumí porozumění, že nic neexistuje samo o sobě, vše se vším souvisí a vše je podmíněné, a objevuje se tak přirozený soucit s okolím.³⁶ Hlavním textem mahájány je *Prádžňáparamitá*, což je *sútra*, která má hlavně didaktickou úlohu.³⁷

Typický příklad meditace Velkého vozu může být *tonglen*³⁸, meditace Dávání a brání. Praktikující vdechuje problémy a utrpení všech bytostí ve formě černého kouře a světla, to se v oblasti srdce přeměňuje v zářící světlo a je poté vydechováno ke všem bytostem. Pokud praktikující není na tak vysoké úrovni, že by pomoc druhým byla stoprocentně účinná, rozvíjí tak alespoň soucit, zbavuje se nežádoucí zahleděnosti do sebe a vzdaluje se od vlastních problémů.³⁹

Fenomén, který je charakteristický pro buddhismus v mahájáně je jakýsi "duch znáboženštění". Nejvíce se tyto sklony k religiozitě objevují právě v učení o bódhisattvech. Jak jsem popsala výše, tento světec dobrovolně odmítá učinit poslední krok, tedy vstup do nirvány a má v záměru se převtělovat tak dlouho, dokud všechny bytosti nedosáhnou nirvány. Bódhisattva tedy zaujímá vykupitelskou roli a stává se ideálem lásky a pomoci. Bere na sebe utrpení jiných, v krajních případech je pro spasení druhých odhodlán zhřešit. Mahájánové náboženství uctívá různé jiné buddhy a bódhisattvy a historický Buddha se stal jen jedním z nich. Tato nauka se tedy snaží co nejvíce minimalizovat důležitost Buddhy Gautamy.⁴⁰ (Indická filosofie, 127)

Logickým důvodem, proč se zhruba v prvním století před naším letopočtem oddělila mahájána od hínajány, musel být tedy pohled na povahu Buddhy. Buddha se již nevnímá jako lidská bytost, která se po probuzení odebrala do nirvány.

³⁵ Tamtéž, s. 69.

³⁶ POWERS, John. *Úvod do tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský – Beta s.r.o., 2009. s. 78.

³⁷ Mahájánová filozofie striktně razila filozofický-ontologický pojem prázdnoty. Vidět, že všechny jevy, procesy pocity jsou "prázdné"- nemají žádné speciální absolutní trvalé kvality, znamená vidět pravdu. Častým prohlášením *súter* bylo: nevidět nic znamená vidět všechno.

³⁸ Je založen na principu, že základním sklonem lidské mysli je egocentrické uchopování věcí. Jakékoli oslabení této zvyklosti začne automaticky mysl osvobozovat.

³⁹ NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007. s. 56.

⁴⁰ BONDY, Egon. *Indická filosofie*. 1. vyd. Praha: Vokno, 1991. s. 127.

Představa vlastní mahájáně je, že Buddha byl povýšen na transcendentní bytost, je totožný s absolutnem a projevuje se v tomto relativním světě, aby se mohl přičiňovat na blaženosti ostatních. Jedna z nejvýznamnějších mahájánových sůter, Lotosová sůtra, hovoří o tom, že Buddha smrt jen předstíral a tudíž má věčný život a nekonečnou moc.⁴¹

Mnozí stoupenci mahájány se často tázali, jestli by pouhý *člověk* byl schopen šířit své učení v takové míře a zda by *člověk* byl s to poskytnout tolika bytostem vysvobození? Tyto dotazy vedly přívržence mahájány k víře, že Gautama představoval světskou podobu, do níž se zjevil transcendentní věčný buddha. Otázky tohoto typu vedly k trojímu dělení reality a ve 3. století našeho letopočtu ke schématu "trojího těla" (*trikáji*).⁴²

V pozdější tradici mahájány lze dále rozlišit dvě důležité tradice - jógáčára a mádhjamika. Dále se tedy krátce zmíníme o nich, především tedy o jejich vlivu na tibetskou kulturu.

2.2.2.1. Jógáčára

Pozdější stoupenci *mahájány* - *jógáčáry* v souvislosti s *trikájou* tvrdí, že Buddha existuje dokonce na třech odlišných úrovních, jsou mu tedy přiřítány tři těla.⁴³

Přední americký buddholog a tibetolog Donald S. Lopez v této souvislosti hovoří o využití nauky o "třech tělech Buddhových" i za hranicemi indického buddhismu. Nejzajímavější příklad můžeme najít právě v Tibetu. V 9. století se Tibet po pádu monarchie na celé 10. a část 11. století dostal do politického chaosu. To ovlivnilo i samotnou existenci buddhismu, podařilo se ho slabě udržovat na východě země. Politická a náboženská moc vešla později do jedné rukou – do rukou buddhistických učitelů. Poněvadž většina z těchto učitelů byli mniši, kteří složili slib celibátu, nadešel zásadní problém, problém nástupnictví. Způsob následovnictví, který se vyvinul v tibetském buddhismu ve 13. století, je jinde v buddhistickém světě

⁴¹ TUCCI, Giuseppe. *The religions of Tibet*. 1. vyd. California: University of California Press, 1988.. s. 106.

⁴² SCHUMANN, Hans W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. s. 25.

⁴³ CONZE, Edvard. *Stručné dějiny buddhismu*. 1. vyd Brno: Jota, 1997. s. 59.

ojedinělý. Jde o "opětovné bytí", doslova reinkarnace, znovuzrození⁴⁴. Platilo, že velcí učitelé či světci mohou určit své příští znovuzrození a z vlastní vůle si vybrat tuto bytost, do které se převtělí. Převtělené osobě se říká tulku neboli "magicky vytvořené tělo".⁴⁵

Instituce vtělování, díky níž se přenáší moc a charisma z generace na generaci, se stala ústřední složkou tibetské společnosti.⁴⁶ Více se tímto kulturním fenoménem budeme zabývat v kapitole s názvem Lamaismus.

Škola *jógáčára* se s jinými svými doktrínami na tibetském území příliš nezakořenila a neujala, tudíž se jí zde dále věnovat nebudeme.

2.2.2.2 Mádhjamika

Naopak druhý systém, který nese název *mádhjamika*, získal značný vliv právě v Tibetu a stojí proto za širší zmínku. Škola *mádhjamika* byla založena Nágárdžunou (jedním z nejvýznamnějších filozofů buddhismu, který žil pravděpodobně ve 2.století n.l.). Tato škola, tzv. škola středu, zastává filozofii skepticismu, to znamená, že hlásá neexistenci jak pozitivního, tak negativního.⁴⁷

Vincenc Lesný ve své knize píše o nauce této školy toto: "V tomto světě je vše podmíněno, v přesném názvosloví této školy – vše je "prázdné"". A dále pokračuje důkazem "prázdnoty": "Kdyby zde něco bylo, musilo by to vzniknout. Vzniknout však může jen něco v minulosti, přítomnosti nebo v budoucnosti. Ale to, co vzniklo, nevzniká, poněvadž to již zde je, ani v budoucnosti nevznikne, poněvadž to tu ještě není, ale vznikání nelze položit ani do přítomnosti, poněvadž přítomnost nutno rozložit na minulost a budoucnost, a tak je vlastně jen rozhraním mezi minulostí a budoucností."⁴⁸ Toto tvrzení dokazuje, že všechny jevy jsou neudržitelné, relativní a postrádají vlastní bytí. Veškeré pokusy objevit, zda-li je

⁴⁴ Převtělení se může odehrát na více místech, vícekrát i v různých dobách. Prvním zaznamenaným převtělelem byl druhý karmapa Karmapakši, který byl převtělelem prvního karmapy Dusumkhenpy, což byl zakladatel školy Karma Kagjü.

⁴⁵ LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2003. s. 48.

⁴⁶ Tamtéž, s. 57-58.

⁴⁷ NAIRN, Rob. *Žítí, snění, umírání: Praktická moudrost z Tibetské knihy mrtvých*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2007. s. 56.

⁴⁸ LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 257.

na jsoucnu něco trvalého, vedou vždy jen k "prázdnosti".

Filozofie mádhajamiků dosáhla v tibetském buddhismu velkého významu na konci 8. století. Dokonce v takové míře, že panovník, který tam v tu dobu vládl, deklaroval výklad učení za závazný. Později vznikaly i příručky, jež se zaměřovaly na praktická cvičení – meditace, které měly vést k pochopení nauky této školy.⁴⁹

Ve stručnosti lze stoupence mahájány charakterizovat jako osoby, jež nacházejí svůj největší rozvoj prostřednictvím budování soucitu a moudrosti. Jejich přáním je být užiteční okolí díky vlastnímu rozvoji. Snaží se dávat druhým a nic za to neočekávají.

2.2.3 Vadžrajána

Přesuňme se ke třetímu období (asi pět set let našeho letopočtu), které se nazývá *vadžrajána* neboli Diamantová cesta. Tento směr pozdního buddhismu vychází přímo z mahájány, společně se z Indie a centrální Asie rozšířily do Tibetu, Číny a Japonska.⁵⁰

Společnou motivací jak mahájány tak i vadžrajány je pracovat pro dobro všech. Důvod odštěpení Diamantové cesty spočívá v rozdílné vyučovací metodě a v definici cíle. Cílem je věčné buddhovství, ale ne ve vzdálené budoucnosti, ale právě teď v tomto těle. Ideálním světcem je *siddha*⁵¹ neboli kouzelník.

Co se týče metody, mahájána předávala své učení prostřednictvím *súter* (ty byly dostupné každému, kdo o ně jevil zájem), kdežto vadžrajána využívala tajné písemné texty, zvané *tantry*, určené jen vyvoleným, kteří musejí být náležitě vysvěceni svým učitelem *guruem*. Giuseppe Tucci demonstruje rozdílný pohled na disciplínu a nauku, kterou zavádějí tantry a sútry. Tzv. non-tantričtí mniši museli dodržovat vegetariánskou stravu, žít v klášteře a dodržovat obřady předepsané sútrou. Ostatní nemuseli následovat tyto zásady. Jejich náboženský obřad byl

⁴⁹ FILIPSKÝ, Jan. *Lexikon východní moudrosti*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 125.

⁵⁰ Tamtéž, 500.

⁵¹ Tantričtí mistři s nadpřirozenými schopnostmi. Siddhovství mohou dosáhnout jak mniši, tak i laici. Ženský siddha je označován jako jóginí. Siddhové mají paranormální schopnosti a jsou odhodláni je využít – chodí po vodě, létají vzduchem. Siddhové nenabývají automaticky osvobození, legendy ve většině případech uvádí, že siddha vstoupil do "říše dáků", to je jakýsi mezivět, kde mají tito "kouzelníci" příležitost se vyprostít z koloběhu znovuzrození. (Schumann, 231).

soustředěn na *mandalu*⁵². Co se týče bydlení, měli zajištěny tzv. "meditační komůrky". .

Další odlišující znak v tomto směru se týká pojetí postavy Buddhy Šakjamuniho. Tantričtí autoři s ním své texty nespojovali, ale přikládali spíše význam nějakému mýtickému buddhovi, který tyto texty kázal v dávných dobách.⁵³

Vadžrajáně je také z důvodu používání tanter přezdíváno *tantrajána*. Pokud jsou zdůrazňovány *mantry*, alternativní termín je pro ni mantrajána. Tyto magické výroky mají obecně napomáhat duchovní koncentraci. V tibetském buddhismu mají svou zvláštní úlohu. Zde se jedná o nástroj k ochraně duchů. V proměně "těla, řeči, ducha", vyvolané duchovní praxí, je mantra přiřazena k řeči a její úloha spočívá ve "zduchovňování" záchvěvů, jež během řečového aktu uvolňují.⁵⁴

Jak bylo zmíněno již výše, mnozí mahájánci pracují s "prázdností", ale vadžrajána se spíše soustřeďuje na obsah mysli. Zdůrazňuje buddhovskou podstatu mysli. Praktikující buddhismu Diamantové cesty se ztotožní s následkem učení, tudíž s osvícením. Buddha je chápán jako "zrcadlo vlastní mysli". Pojímají Buddhu jako někoho, kdo využil svůj potenciál, kdežto neosvícené bytosti tato cesta teprve čeká. Vyznačují se tedy především důvěrou i ve svůj vlastní potenciál. Jsou odhodláni chovat se jako buddhové do té doby, dokud se jimi doopravdy sami nestanou.⁵⁵

Úspěch Buddhova učení byl fenomenální a předstihl veškerá očekávání. Josef Kolmaš shrnuje dvě hlavní a prvotní příčiny úspěšnosti buddhismu ve své době. Především se lidé už nemuseli pasivně spoléhat na bohy a dávat jim osud do jejich rukou, ale začali být motivováni postupně a neustále se sebezdokonalovat. Buddhismus s sebou totiž nesl myšlenku, že lidský osud má každý člověk v rukou sám.⁵⁶

Další důvod rychlého šíření po celé Indii byl ten, že buddhismus narozdíl od védského náboženství nezastával tradiční dělení lidí na stavy, a tak se mohli na duchovním životě podílet i lidé, kteří náleželi do té nejnižší společenské kasty.⁵⁷

⁵² Kultovní objekt obyčejně kruhovitěho tvaru, který je uspořádán do pyramidy osázené obětními dary, soškami božstev atp. Může být sestavena z rýžových zrn, v písku nebo bývá také vyobrazena na plátně či stěně.

⁵³ CONZE, Edvard. *Stručné dějiny buddhismu*. 1. vyd. Brno: Jota, 1997. s. 84-85).

⁵⁴ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Sloart, 1996. 146.

⁵⁵ LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2003. s. 108.

⁵⁶ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Sloart, 1996. s. 87.

⁵⁷ Tamtéž, s. 10.

2.3 Tradice buddhistických škol v Tibetu

Západnímu pozorovateli se může Tibet zdát jako překrásná, bájná, uzavřená pevnost, časem nedotknutá země, která je skryta za Himalájemi. Ale realita je poněkud jiná – tato země se potýkala a dodnes potýká se zemětřeseními, invazí a agresí ze strany světové mocnosti a svého souseda v jednom - Číny. Poloha země napovídá, že Tibet byl po dlouhou dobu ovlivňován okolními kulturami – a to především Čínou, Indií, Persií.

Svět Tibetanů ale dokázal cizí kulturní podněty úspěšně vstřebat a spojit je se svými tradicemi a vytvořit tak unikátní a nebývalou civilizaci, která má nezaměnitelnou podobu. Vliv tibetského životního stylu nacházíme samozřejmě i za jeho hranicemi, na všech světových stranách.

K nejvýznamnějším impulsům, které přicházely ze zahraničí a které se po dlouhotrvající modifikaci zakořenily na tibetském území, patří indický buddhismus. Tibetský buddhismus, jak je nazýván pro své charakteristické rysy, které jsou odlišné třeba od toho čínského a japonského, působil jak na kulturu, písemnictví tak i na umění.

2.3.1 Šíření buddhismu

Tibet zažil celkem dvě vlny, ve kterých se buddhismus šířil. Podle tibetské tradice se buddhismus dostal do Tibetu poprvé během vlády Songcāna Gampy (kolem r. 620 - 649). Dvě z jeho žen byly ochránkyněmi tohoto náboženství a později je lid začal uctívat jako vtělení bohyně Tary. Asi o sto let později měl buddhismus dalšího podporovatele v králi Thisong Decānovi. Za jeho vlády (775 - 797) byl postaven první klášter, Samjä, vysvěceno prvních sedm mnichů a byl také přiveden do Tibetu slavný indický tantrik Padmasambhava, také nazývaný Guru

Rinpoče (jeho jméno znamená doslova „Zrozený z lotosu“).⁵⁸

Postava Padmasambhavy je obestřena mnoha legendami. Je považován za prvního mnicha, který přinesl do Tibetu ucelené buddhistické nauky, které v největší míře přejímá škola "Stará" neboli *Ňingma*. Domácí tradice mu uděluje mimojiné autorství Tibetské knihy mrtvých.⁵⁹

Padmasambhava přišel na výzvu tibetského krále, aby se usadil v Tibetu a bojoval proti démonům původního tibetského náboženství - bonského náboženství⁶⁰.

Tibetský buddhismus se v té době totiž potýkal ” ...s velkým nepřítelem, s původní vírou bön, která představuje formu vnitroasijského animismu a šamanismu s kultem přírodních sil, duchů, nebe a země, hor a lesů, jezer a řek.“⁶¹ Podařilo se mu je podmanit a zkrotit a magickou mocí je "konvertoval" ke službě buddhistických nauk. (H.W.Schumann, 214, 222).

Zástupce bonistů, král Langdarma⁶² (836-841), začal buddhisty pronásledovat z důvodu posílení významu bonismu. Později krále zavraždil žák Padmasambhavy, ale to situaci paradoxně ještě více zhoršilo, protože Langdarma byl poslední tibetskou osobostí, které v žilách kolovala šlechtická krev. To zapříčinilo boj mezi tibetskými šlechtickými rody, který se později změnil v občanskou válku. Buddhovo učení tak bylo přerušeno na 200 let. Toto rané období hlásání buddhismu se nazývá *ngadar*, jeho konec nastal v polovině 9. století.⁶³

Teprve v 11. století rozpory mezi velmoži ustávaly a došlo k obnovení komunikace s Indií, což znamenalo "druhé šíření nauky". S touto druhou vlnou je spojováno především jméno bengálského reformátora – Atiši. Během 11. a 12. století se založily všechny hlavní školy tibetského buddhismu (s výjimkou školy Gelug, která vznikla ve 14.století).⁶⁴

⁵⁸ KAPSTEIN, Matthew T. *The tibetan assimilation of buddhism: Conversion, Contestation, and Memory*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 2000. s. 98.

⁵⁹ FILIPSKÝ, Jan. *Lexikon východní moudrosti*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 325.

⁶⁰ Kláštery a svatyně bonu jsou ještě dnes k vidění po celém Tibetu, zvláště početné jsou ve východním Tibetu, v oblasti západní hranice jako je Mustang, který patří Nepálu, ale kulturně a jazykově náleží Tibetu.

⁶¹ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 10.

⁶² Právě jméno krále bylo Darma, ale lidé ho nazývali Langdarma, to znamená Vůl Darma, protože nesnášeli jeho ponižující chování vůči buddhistům. Langdarmovi se podařilo vyhladit buddhismus v centrálním Tibetu, jinde si nedokázal prosadit potřebnou autoritu.

⁶³ SHAKABPA, Tsepon W. D. *Dějiny Tibetu*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 54.

⁶⁴ SCHUMANN, Hanz W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. s. 28-29.

Z dob prvního šíření buddhismu Tibetem se uchovalo velmi málo. Zachovaly se většinou jen náboženské texty v podobě *term*⁶⁵, což byl náboženský text, který byl během 8. století ukryt na tajném místě, aby ho osoba způsobila k nové interpretaci v budoucích časech nalezla. Tuto literaturu znovuobjevují tzv. *tertonum*, objevitelé pokladů.⁶⁶

Pozdější druhá vlna (nazývána *čhidar*), která oživila rozvoj buddhistické víry, je spojena zejména s překladatelskou činností (tzv. *locawové*, překladatelé). Např. Marpa Locáwa (1019-1097) položil základy školy *kagjü*, doslova "ústně předávané učení". Marpovu nauku převzal jeho žák Milarapa, největší mystický básník náboženských dějin Tibetu. Tito překladatelé dodnes představují významný inspirační zdroj duchovního života v zemi. Další "Novou školou" je Kadampa, kde byly zavedeny tuhé klášterní disciplíny, která je taky někdy příhodně nazývána Škola "vázaná příkazy". Mezi další hlavní školy patří *Sákja*, pojmenovaná podle kláštera postaveného v jihozápadním Tibetu roku 1073. V západním světě není příliš rozšířená, má svá centra jen v Seattlu a v Singapuru. Poslední, čtvrtou hlavní školou, je škola *Gelug*. Tato škola se označuje jako škola ctnostných, protože klade velký důraz na dodržování klášterní disciplíny.⁶⁷

Souhrnně se poreformní učení těchto tří škol nazývá jako *Sarma*, ("Nové školy či tradice").

Při posuzování jednotlivých projevů tibetského buddhismu je nutné vždy rozlišovat, o jakou konkrétní tradici se jedná. Systém těchto škol není jednotný, ať už v oblasti nauky, písemnictví, liturgie, klášterní architektury, mnišské organizace. Rovněž lze ale říci, že všichni představitelé jsou si v dogmatickém ohledu rovni, jednoduše řečeno - tibetský buddhismus nemá svého "papeže", nejvyšší hlavu církve.⁶⁸

2.3.2 Lamaismus

⁶⁵ Karel Werner, uznávaný historik a indolog, ve své knize náboženské tradice Asie uvádí i jiný způsob, jak si "stará škola" vysvětluje termín "skrytý poklad". Tento poklad je třeba objevit sám v sobě a to realizací buddhovství, tedy podstaty, která je v každém z nás. Poté se tento poklad může zhmotnit a být nalezen a rozluštěn jako návod pro druhé. (K.Werner, 618).

⁶⁶ MARAINI, Fosco. *Skrytý Tibet*. 1. vyd. Praha: Paseka a Litomyšl, 2005. s. 390.

⁶⁷ WERNER, Karel. *Náboženské tradice Asie*. 1. vyd. Brno: Masaríkova univerzita, 2002. s. 96.

⁶⁸ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 11.

Jak jsme nastínili v minulé kapitole, tibetský buddhismus je jakousi syntézou učení mahájány a vadžrajány, přičemž dále integroval kromě tohoto i prvky předbuddhistického náboženství bön. Přes svou rivalitu si byli bön a buddhismus vadžrajána blízko svým zdůrazňováním magicko-mystických praktik, což usnadňovalo šíření buddhismu v lidu.

Název lamaismu je běžné jméno tibetské formy buddhismu. Důvodem, proč se od něj v současnosti upouští a raději se užívá delšího dvouslovného označení "tibetský buddhismus", je především negativní kontext, v němž byl často používán. Pojem "lamaismus" se poprvé objevil v evropském prostředí koncem 18. století. Jde o uměle vytvořený termín odvozený z tibetského slova lama čili duchovní učitel. Buddhismus byl pro tehdejší evropské badatele podivnou směsicí různých nauk, nepůvodních a pokleslých, které nijak nepřispěly k nauce Buddhově. Naopak jen théraváda představovala čisté filozofické učení bez kultu.⁶⁹

Pojem lamaismus ukazuje na teokratický systém, charakteristický pro tibetský buddhismus, v němž se stále reinkarnují (znovu vtělují) lamové, kteří vládli v zemi od 13. století. Pro tibetský buddhismus je tedy charakteristické jejich zbožšťování.

Teprve až ve 12. století se prosadil buddhismus v Tibetu jako hlavní náboženství, a to především díky učenci Atíšovi. Poté začala stoupat politická moc klášterů a jejich členy se začali stávat mnozí příslušníci šlechtických klanů. Právě v té době se rozšířila představa, že nejvyšší lamové různých řádů reinkarnují, aby zajistili kontinuitu svých nauk. Nejznámější vtělený lama je znám jako Velký lama (Dalaj-lama). Tento úřad Velkého lamy má svoji tradici od roku 1578. Podle lamaismu se tedy Buddhovo učení stále převtělovává do nových a nových těl a takto přetrvává jeho přítomnost mezi lidmi.⁷⁰

Lid Tibetu však zachycoval především vnější stránku buddhismu a nalézal náboženskou útěchu nejvíce skrze setkávání s mnichy, kteří začali být vnímáni jako božské bytosti. Buddhistická nauka o sebevykoupění začala být považována místním obyvatelstvem jako nauka o propojení s bohy. Při kláštorech začaly vnikat

⁶⁹ *Západ a Tibet 2: Lamaismus - hrozivá podoba tibetského buddhismu?* [online]. [citováno 20. 2. 2011]. Dostupné z: <<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=444>>.

⁷⁰ *Lamaismus* [online]. [citováno 25. 2. 2011]. Dostupné z: <<http://www.iencyklopedie.cz/lamaismus/>>.

organizované rituály, které zahrnovaly svolávání pomocí zvonů (gongů), permanentní modlitbu skrze modlitební mlýny, posvátný charakter vody, obrazy svatých (probuzených mnichů-buddhů), ostatky těchto svatých, postní praxi, slavení svátků, chrámovou hudbu, průvody a procesí, oběti za zemřelé apod. Tato praxe postupně vyžadovala organizaci a hierarchický řád, který právě teokracie lamaismu poskytla.⁷¹

2.3.3 Hlavní školy tibetského buddhismu

V této kapitole krátce zmíníme některé základní školy tibetského buddhismu.

1. vlna (od 8. století)

2.3.3.1 *Ňingma*

Škola "Stará" - *Ňingma* bývá někdy také nazývána školou "Červených čepic" – pro červenou barvu obřední pokrývky hlavy. S ohledem na její učení se dá hovořit o směsici všech tří proudů indického buddhismu (hínajána, mahájána, vadžrajána). Jádrem učení školy *Ňingma* je nauka dzogčhenu (doslova "velká dokonalost"), což je považováno za první poučky historického Buddha Šákjamuniho.⁷²

Tato tradice stála u zrodu eklektického hnutí *rime*, které se rozvinulo především ve východním Tibetu. (Kolmaš, 11). Kolmaš ještě dodává, že hlavním tématem tohoto eklektického a programově tolerantního hnutí byla snaha o přijetí všech duchovních tradic s jejich odlišnostmi a odtraňování bariér ve smyslu sektářské předpojatosti při hodnocení bohatství jednotlivých škol a tradic.⁷³

2. vlna (od 11. století), tzv. Nové školy

2.3.3.2 *Kadam*

⁷¹ PODZIMEK, Michal. *Dějiny filosofie náboženství*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita Liberec, 2007. s. 77-78.

⁷² WANGUOVÁ, Bazaz W. *Buddhismus*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1993. s. 66.

⁷³ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 15.

Škola *Kadam*, kromě dodržování celibátu, důsledné odříkání omamných látek a zákaz cestování, klade důraz na studium a pochopení posvátných textů. Učení a tradice nebyly pro stoupence příliš atraktivní, a tak se jako samostatná škola Kadampa nechovala, ale její elementární principy byly vstřebány do nejnovější školy Gelug, někdy přezdívané "Nová Kadam".⁷⁴

2.3.3.3 Sakja

Škola "šedé země", Sakja, hrála velkou úlohu v mocenské politice. Její praktická metodika, zvaná jako *lamda* ("stezka-plod"), má zajistit dosažení osvícení během jednoho života. Cesta k osvícení spočívá ve "správném nazírání" a meditaci, která je zakončena odpovídajícím meditačním rituálem, jenž má přinést tolik očekávaný plod - osvícení.⁷⁵

2.3.3.4 Kagjü

Další "Novou školou" tibetského buddhismu je *kagjü* neboli Škola "předaných příkazů". V kruzích školy je otcem této tradice pojímán Marpa. Marpa může posloužit jako příklad praktikujícího, který se nevzdal běžného života, nezanedbával své světské povinnosti a přitom se věnoval náboženskému poslání. Staral se o veliké hospodářství a měl několik manželek. Marpa navázal na učení Náropy, který se mu 16 let věnoval jako jeho učitel, *guru*.⁷⁶ Podstatou učení této školy je *mahámudrá*⁷⁷, doslova "velká pečeť". Tato nauka představuje nejvyšší učení vadžrajány. Základní myšlenkou mahámudry je znalost a pochopení prázdnoty, vysvobození ze sansáry a neodlučitelnost těchto dvou stavů.⁷⁸

Škola kagjü se rozštěpila jako všechny ostatní školy na několik linií, z nichž je

⁷⁴ WERNER, Karel. *Náboženské tradice Asie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 624.

⁷⁵ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 12.

⁷⁶ WERNER, Karel. *Náboženské tradice Asie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 626.

⁷⁷ Meditací postupuje řada rituálních úkonů směřujících k duchovnímu "procitnutí" a k pochopení, že prázdnota a vysvobození ze sansáry je totožné.

⁷⁸ FILIPSKÝ, Jan. *Lexikon východní moudrosti*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. 274.

dnes nejvýznamnější linie Karma Kagjü, kterou založil Dusum Khjenpa. Tato duchovní hlava školy Karma Kagjü si osvojila titul *karmapa*. Škola zavedla jako první v Tibetu nástupnictví svého duchovního představeného hledáním jeho "převtělece". Výraz *karmapa* se dá přeložit jako "následovník své karmy". Zatím proběhlo 17 inkarnací, kde se jednotliví karmapové představují jako učenci, asketové, básníci či umělci.⁷⁹

Touto linií, dnes nejhojněji zastoupenou v ČR, se budeme podrobněji zabývat v části věnované buddhismu v ČR v kapitole 2.5.3 s názvem Tibetský buddhismus v českých zemích.

2.3.3.5 Gelug

Jako počátek vzniku školy *Gelug* se uvádí rok 1407 a za jejího zakladatele se považuje Congkhapa. Jelikož se vzdělával v tradičních naukách a rituálech dosud existujících škol Kadam, Sákja, měl možnost zhodnotit stav a úroveň buddhismu své doby. Došel k závěru, že v klášterech převládá morální úpadek a nedodržování pravidel. Congkhapa chtěl tedy církve nekompromisně reformovat. Zdůrazňoval především dodržování hínajánových pravidel v "mnišské obci" a pečlivé studium nauk. Aby byl rituál efektivní, praktikující musí rozumět jeho symbolice a účelu, pro který byl stvořen. Congkhapa připisoval velkou důležitost rituálům i pro laické stoupence buddhismu, což vedlo ke vzniku veřejných ceremonií, které se doteď dodržují v tibetské náboženské praxi širokých vrstev.⁸⁰

Během svého života vedl Congkhapa svůj klášter s novými pravidly, bylo to převážně pokračování školy Kadam, takže jeho nauce se někdy dávalo přívlastek "nová" Kadam. Až po jeho smrti vzniklo nové jméno Gelug nebo také škola "žlutých čapek", které nosí mniši při obřadech. Nejvyšší učitelé Gelugpy, z nichž nejvyšším je Dalajlama, se pohybují v rámci dvou úrovní buddhismu - hínajány a mahájány, na rozdíl od předchozích třech škol. Běžným praktikujícím, tedy ve většině případech

⁷⁹ LOPEZ, Donald S. *Religions of Tibet in practice*. 1. vyd. New Delhi: Princeton University Press, 1998. s. 342.

⁸⁰ WERNER, Karel. *Náboženské tradice Asie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s.628.

mnichům, se dostává učení mahájány.⁸¹

Můžeme tedy shrnout, že v této škole jde hlavně o disciplínu, studium textů a logických debat, ale už méně se zde stoupenci věnují meditacím.

I přes veškerá svá specifika jednotlivých škol, organizační rozříštění atd., lze najít i řadu společných znaků. K typickým znakům můžeme zařadit učení o reinkarnaci, které se řídí zákonem karmy. Dále pak úsilí o "vysvobození se" ze sansáry cestou, ve které se lidské bytosti snaží nashromážďovat zásluhy, aby se přiblížily a nakonec dosáhly osvícení a konečné nirvány.⁸²

Pro tibetský buddhismus je příznačné přejímání cizích božstev a jejich asimilace a zařazení do vlastního panteonu. To je důvod, proč v něm nacházíme celou řadu nejrůznějších buddhů, kteří patří do určitého hierarchického systému; bódhisattvů jak v mužské, tak i v ženské podobě, usilujících zejména o vysvobození ostatních živých tvorů ze sansáry; Dále lze v tomto náboženství nalézt osobní ochranná božstva, kanonizované historické osobnosti např. Atíša nebo zakladatele jednotlivých škol tibetského buddhismu. V následující kapitole prozkoumáme toto zajímavé téma tibetského náboženství.⁸³

2.4 Pojetí boha a božství

Buddhismus je jediné náboženství, jehož zakladatel se neprohlašuje za božího proroka ani jeho vyslance a který také odmítá pojetí boha jako Nejvyšší bytosti. Tento zakladatel se považuje spíše za jakéhosi duchovního mistra či učitele. Hlásá osvobození člověka a jeho osvícení. Tento důraz na "spásu" vedl záhy k proměně historické osoby Gautamy Siddharty v božskou bytost. K tomu, jak jsme již viděli, v určité době došlo, "zbožštění" Buddhy ale není jediným projevem setkání buddhismu s ostatními teistickými náboženstvími.⁸⁴

Podívejme se nyní na to, jakou roli hrála a hrají božstva v buddhistické

⁸¹ MARAINI, Fosco. *Skrytý Tibet*. 1. vyd. Praha: Paseka a Litomyšl, 2005. s. 335.

⁸² KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 15.

⁸³ Tamtéž, s. 16.

⁸⁴ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 72.

tradici, popřípadě jak se v průběhu historie pojetí bohů a božstev měnilo a čím bylo jejich chápání ovlivněno.

2.4.1 Reflexe božství v buddhismu

Neexistuje jediný buddhistický pojem, který by pokryl stejnou významovou oblast jako české slovo božství nebo jeho ekvivalenty jako božstva, bohové nebo nadpřirození tvorové. Ve skutečnosti buddhistická kosmologie uznává několik druhů božských nebo polobožských bytostí, které jsou všechny obdařené nadlidskými schopnostmi: buddhové a bódhisattvové; bývalí učedníci Buddha (*śravakas*); různí svatí (obzvláště *arhaté*); andělské bytosti (*gandharva*, *kimnara*); "bohové" samotní (sanskrtští *devas*; japonští *kami*; barmští *nats*); antibohové (asura); různí duchové; ďábelské a zrudné bytosti (*preta*, *yaksa*, *raksasa*); mýtická zvířata (*naga*, *garuda*, *mahoraga*); a ďáblové a jiní obyvatelé pekla. Každá z těchto kategorií má své místo v kosmologii a svou roli v teorii vykoupení.⁸⁵

Buddhové, bódhisattvové a budhističtí svatí nejsou bohy, ale jsou jako bohové často uctíváni. Zásadní odlišnost buddhů, bódhisattvů a jiných svatých od všech ostatních nadlidských bytostí spatřuje nauka v tom, že prvně zmínění existují mimo sféru převtělování. Bohové, přízraky, duchové a jím podobní jsou naopak stále v zajetí zákona karmy a budou v jejím souladu v budoucnosti znovuzrozeni v odlišných podobách dokud nedosáhnou nejvyššího vysvobození. Ačkoli buddhistická kosmologie připisuje Buddhovi a jiným osvíceným bytostem nejvyšší status, místní božstva stále hrají důležitou roli v životě a liturgii buddhistů v mnoha částech světa.

Už od svého počátku tedy buddhismus uznával širokou škálu božstev (*devas*, pojem často překládaný jako "bohové"), zatímco úporně zdůrazňoval, že sám Buddha nebyl bohem, ale člověkem (*Anguttaranikaya*, 2.37-9). Nejrůznější božstva jsou mocní nadlidští tvorové, kteří ovlivňují chod světa rozmanitým způsobem.

Na tyto "bohy" je samozřejmě názíráno různě v důsledku vývoje buddhismu. Raný (hínajánový) buddhismus tyto antropomorfizované bytosti spíše zdědil a trpěl

⁸⁵ SCHUMANN, Hanz W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. s. 135.

je jako ústupek před neblahým působením lidových pověr.⁸⁶

2.4.1.1 Théraváda

Podle raných textů pálijského kánonu božstva obývají několik rozdílných sfér. V nižší sféře žádostivosti a touhy (*kamadhatu*), nad sférou lidskou, žijí různá božstva a duchové, kteří často bojují se závistivými a zákeřnými božstvy, *asury*. Patří sem čtyři božští králové; 33 bohů obývajících nebe *trayastrimsa*, božstva převzaná z Véd, která jsou řízena Šakrou (*Indrou*); Mára a Jama, bohové zdání a klamu; a bódhisattvové v jejich předposledních životech včetně Maitréji. Nad sférou smyslovosti, v říši čistých forem (*rupadhatu*), přebývají ryzí božstva. Mezi nejvýznačnější patří Velký Brahma se svými sloužícími. Na samém vrcholu jsou *anagamins* (nenavráťivší se), kteří v této sféře naplňují svou předposlední existenci před osvícením.⁸⁷

Jedním z nejdůležitějších božstev je Mára, bůh smrti, chtíče, závesti, zrádných záměrů, mámení a klamu. Mára se běžně objevuje v raných buddhistických textech, kde rozptyluje Buddhu a po jeho osvícení ho zpochybňuje jako osvícenou bytost. Ačkoliv je Mára Buddhou "poražen", nepřestává působit potíže a výrazně vystupuje v pozdějších textech, ikonografii a v místních tradicích po celém buddhistickém světě.⁸⁸

Obzvláště aktivními jsou ve světě *nágové*, *jakšové*, *pišáci* a *gandharvové*, božstva všeobecně vnímána jako božstva začleněna do buddhismu z mimovédských, domorodých tradic. Nágové (v ženské formě *nági*) jsou tvorové podobní hadům, kteří podle raných textů žijí na spodu kmenů stromů a jsou spojováni jak s chaosem, tak s plodností. Obdobně jsou jakšové, původní indiští stromoví duchové, divocí, ďábelští a sexuálně produktivní tvorové, kteří žijí na opuštěných místech. Jsou nepřátelští vůči lidem, zvláště pak vůči mnichům a řeholnicím, kterým svým hlasitým hlukem narušují meditaci. Často nágové a jakšové konvertují k buddhismu a jsou "zkroceni", stávají se aktivní, pozitivní silou a obránci buddhismu; například

⁸⁶ Tamtéž, s. 138-139.

⁸⁷ KINNARD, Jacob N. Divinities. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 233-234.

⁸⁸ Tamtéž, s. 234.

když Buddha meditoval těsně před svým osvícením, byl to právě nága, který mu poskytl útočiště před přírodními živly.⁸⁹

2.4.1.2 Mahájána

S rozvojem mahájánských škol v Indii a východní Asii dochází také k rozvoji panteonu božstev a spolu s tím se rozšiřuje samotné chápání božství. Bódhisattvové, jako Maňdžuśrí, Avalókitéšvara a Maitréja se stávají vysoce důležitými, aktivně užívají svých dovedností k šíření moudrosti a ochraně ohrožených bytostí. Podobně jak se chápání Buddhy a buddhovství stává komplexnější, objevují se takzvaní nebeští Buddhové, skupina pěti zjevení Buddhových božských kvalit. Vesmír je pak pojímán jako nekonečný soubor světových systémů, z nichž každý je buddhovským působištěm, kde sídlí plně osvícené bytosti; tyto se stávají božstvy, s nimiž mohou zejména kultivovaní stoupenci komunikovat.⁹⁰

Zvláště Avalókitéšvara se stává velmi oblíbený ve východní Asii. Je znám jako Guanyin v Číně, Kannon v Japonsku a Kwanum v Korei; v případě Guanyini je božstvo ženskou postavou. Ženské božstvo Tára – zřejmě původně místní božstvo samotné- se také zjevuje jako božský spasitel, který chrání a pečuje o své stoupence; je oblíbena po celém mahájánském a vadžrajánském světě, zvláště pak v Nepálu a Tibetu. Dokonalost textů moudrosti (sútry *prajnaparamita*) je zosobněna postavou Prajnaparamita, vtělením moudrosti, božskou "matkou" všech osvícených bytostí.⁹¹

Výraznou skupinu mezi mahájánovými bohy tvoří tzv. hněvivá božstva, která konvertovala k buddhismu po použití nepřekonatelné duchovní síly buddhistického mistra⁹² ovládající magii a stala se tak součástí jeho panteonu. Právě u těchto božstev je možno spatřit korunu s pěti hroty či pěti lebkami. Tento druh výzdoby symbolizuje svrchovanost bytosti nad přírodními zákony. Hněvivým božstvům je hromadně přezdíváno dharmapálové.⁹³

Jeden z dharmapálů, který je spjatý s tibetskými legendami, je Jamántaka (tib.

⁸⁹ Tamtéž, s. 235.

⁹⁰ SCHUMANN, Hans W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 160.

⁹¹ KINNARD, Jacob N. Divinities. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 236.

⁹² Za nejvýznamnějšího krotitele a zaháněče démonů a zloduchů je považován Padmasambhava, 8.st.n.l. (V. Miltner, 175)

⁹³ ti, kteří chrání Buddhovu nauku, tedy dharmu).

Dzigčhe), doslova "Pán smrti". Legenda vypráví, že v době, kdy Tibet ovládla smrtící epidemie, zachránil Tibetany před vymřením. Byl to transcendentní bódhisattva Mandžuští, svatý ochránce Tibetu, který na sebe vzal podobu Jamántaka, aby zemi osvobodil. Jeho podobizna je vykreslována s buvolím obličejem, na němž jsou tři oči. V rukou drží sekáček a misku z lebky naplněnou krví⁹⁴, což symbolizuje moudrost a znalost cesty, která vede k vysvobození.⁹⁵

2.4.1.3 Vadžrajána

S rozkvětem vadžrajány se panteon bohů rozšiřuje do zdánlivě nekonečného množství, zahrnující široký okruh buddhova společenství, bódhisattvů, bohyň, jogínů i různých zákeřných božstev. Mandaly často líčí tato buddhova společenství a s nimi související božstva. Meditací a rituálů, které se zaměřují na tato božstva je poměrně mnoho. Často je jejich záměrem přivést božstvo k životu. Například při praktikování jógy božské podstaty v sobě může meditující oživit božstvo uvědoměním si neoddelitelnosti sebe samého a božství.⁹⁶

Jelikož je tibetský buddhismus převážně ovlivněn vadžrajánou, zaměříme se nyní na přehled božstev právě této buddhistické "cesty".

Působením dvou učitelů indického tantrismu (Padmasambhavi a Šantarakšity⁹⁷) tibetský buddhismus obdržel novou dimenzi živelného mysticismu, který si poté na různých úrovních osvojil a rozvinul pro svoje účely.

Panteon vadžrajány je velmi četný a rozmanitý: počet uctívaných božstev se pohybuje okolo 400 až 500 jmen. Na druhou stranu je znám i fakt, že božská postava má v jiném textu i jiné jméno. Vadžrajána od svých bohů a bohyň

⁹⁴ Miska lebky je ve většině případech držena v levé ruce "moudrosti" a umístěna před srdcem božstva, aby se mohla spojit s nástroji v pravé ruce, ruka "způsobu". Zbraně "způsobu" odsekávají životně důležité žíly nepřátelských zloduchů a miska z lebky, "nádoba moudrosti" je určena k zachytávání krve a orgánů, které slouží božstvu jako potrava. Miska z lebky naplněná krví (sans. raktapúrná, tib. thothag) je atributem hněvivé bohyně Šrí Déví v podobě "Vítězné královny armád". (BEER, Robert. *Symbols tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: BB/art, 2005.126).

⁹⁵ SCHUMANN, Hanz W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 162-163).

⁹⁶ WANGUOVÁ, Bazaz W. *Buddhismus*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1993. s. 77.

⁹⁷ První opat kláštera Samja, kde vyučoval mádhjamikovou a tantrickou filozofii. V tomto klášteře došlo v r. 792-94 ke koncilu, na němž měl být ve "velké debatě" rozhodnut problém, ke které škole se má buddhismus v Tibetu přiklonit. Ale okolnosti nasvědčují tomu, "velká debata" neudávala směr vývoje tibet. buddhismu. Důležitým mezníkem se stalo období o dvě až tři století později, kdy došlo k dokonalému zakořenění buddhismu v zemi, který dostal nádech esoterismu. (K. Werner, 614, 617).

požadovala, aby svému vyznavači nabídli životní cestu snadnou, pohodlnou a naplněnou radostí.⁹⁸

Nejpopulárnější je bohyně Tára (tib. *Dolma*), bohyně kouzel a čarů, nepřítelkyně démonů. Tára je přední bohyní vadžrajány. V lidové víře je považována za matku všech buddhů. V tibetském buddhismu je znázorňována ve dvou podobách. V podobě děsivé má barvu červenou, temně modrou nebo žlutou. (Buddhismus, 302). V podobě laskavé má barvu zelenou, tzv. "Zelená Dolma", ztělesněná v postavě nepálské princezny, šířitelky indo-nepálských kulturních tradic v tibetu nebo je její barva bílá, doslova "Bílá Dolma", ztělesněná v postavě čínské princezny, šířitelky čínských kulturních tradic na tibetském území.⁹⁹

Říká se jí "vůdčí hvězda plavců na onen břeh", protože své vyznavače bezpečně doprovází na cestě koloběhu znovuzrovnání. Podle tibetské ikonografie má až 21 různých podob, z nichž nejznámější jsou Lóčaná, Mámaki, Pándará.¹⁰⁰

Vincenc Lesný ve své knize uvádí i úryvek „Hymnus na Táru¹⁰¹:

„Ty, matko boží, jež vše ochraňuješ, jež dobrá jsi, jež jsi v horách zrozena a v ruce lotos držíš, jež tři světy prostupuješ a sama světem jsi, buď velebena našimi skutky, řečí i myšlením! Vyznavači velké nauky uctívají v Tobě hluboké učení o prázdnotě, ve všech třech naukách jsi opěvována, protože představuješ deset dokonalostí, protože vábíš svou moudrostí, protože tvá prsa jsou plna nektaru...“

Tuto kouzelnou průpověď je nutné odříkat tisíckrát a osmkrát před svatyní s ostatky, pokud ji člověk odříká, Tára se mu zjeví a to, co si přeje, se mu splní.¹⁰²

Vedle těchto hlavních bohů, existují ve vadžrajáně ještě božstva vedlejší, která plní funkci ochrannou. Dostavují se kdykoli si na ně člověk zbožně pomyslí. Vadžrajánová škola tantrického buddhismu vytváří představu o neosvobozené mysli, která pokud vytváří vznik strádání, pak musí být ale také zaměřena na schopnost

⁹⁸ KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. s. 78.

⁹⁹ Tamtéž, s. 81.

¹⁰⁰ MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. 2. vyd. Praha: Libri, 2002. s. 239.

¹⁰¹ Sádhanamálá je sbírka více než tří set tantrických textů ze 7.-11. století. Vychází z ní i úryvek Hymnus na Táru.

¹⁰² LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 303.

přivést na svět transcendentní bytosti, které ji budou podávat pomocnou ruku na cestě k vysvobození. Toto "vytoužené božstvo", ideace nebo představy nesou jméno *ištadévata*.

Tantrik, který vyvolává tyto bytosti postrádající hmotnou jsoucnost (*sádhitové*), je nazývan jako *sádhaka*. Sádhitové jsou vždy pojmenovány podle určité tantry¹⁰³, což jsou esoterické knihy vznikající v 5.st. s cílem ukázat cestu k vysvobození.¹⁰⁴

Vedle přivolávání boha se ve vadžrajáně praktikuje magický obřad, který vede ke ztotožnění se adepta s bohem. Cesta, díky níž člověk dosahuje nejen vědomí své totožnosti s bohem, ale i nadpřirozených sil, které jsou vlastní onomu božstvu, se nazývá anuttarajóga¹⁰⁵. K dosažení takového výsledku, jsou praktikantovi, resp. jogínovi nápomocny mandala a různé předměty, z nichž vychází božská síla.¹⁰⁶

Stručně řečeno, buddhistické chápání božství musí být nazíráno jako proměnlivé a rozvíjející se. Božské bytosti se výrazně násobí s rozvojem tradice. Nová božstva vznikají jak na místní, tak "celobuddhistické" úrovni a povaha různých božstev se také posouvá s tím, jak neustále vznikají jejich nové – abstraktní (pasivní) i konkrétní (aktivní) vlastnosti. S rozvojem tradice v Indii a mimo ni sám Buddha nabýval stále složitější božské vlastnosti, které se náledovně často manifestovali jako jednotlivá božstva. Tento proces pokračuje i dnes. V souladu s ranou literaturou, která předkládá základní buddhistickou kosmologickou nauku, jsou v relativním smyslu tyto tvorové skuteční a ve světě velmi aktivní; nicméně v absolutním smyslu to jsou nakonec jen pouhé výtvoření naší mysli, vhodné jako symboly a metafory

¹⁰³ Tatra, tib gju, je označení pro různé druhy textů (lékařské tantry, hvězdopravecké tantry), ale zejména se tímto termínem vyjadřují vadžrajánová díla s meditačními systémy. (Lexikon 448).

¹⁰⁴ SCHUMANN, Hans W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. s. 183.

¹⁰⁵ "Jóga, nad níž není". Praktikant/ka jógy prostřednictvím intenzivní meditace, při které dochází k očistě těla i ducha; usilovného soustředění dosahuje fyzické a psychické dokonalosti. (V. Miltner, 33).

Sádhnamálá je sbírka více než tří set tantrických textů ze 7.-11.století. Vychází z ní i úryvek Hymnus na Táru. (Buddhismus, 303).

Tatra, tib gju, je označení pro různé druhy textů (lékařské tantry, hvězdopravecké tantry), ale zejména se tímto termínem vyjadřují vadžrajánová díla s meditačními systémy. (Lexikon 448).

"jóga, nad níž není". Praktikant/ka jógy prostřednictvím intenzivní meditace, při které dochází k očistě těla i ducha; usilovného soustředění dosahuje fyzické a psychické dokonalosti. (V. Miltner, 33).

¹⁰⁶ LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 304.

v procesu osvícení, ale jinak jsou – jako vše ostatní – prázdné.¹⁰⁷

2.4.1.4 Buddhismus a místní božstva

Jak jsme si již ukázali, postavení božstev v rámci buddhistické tradice je složité. Božstva jsou často nazírána jako něco podstatně odlišného od "skutečného" buddhismu (jakkoli ho budeme definovat). Negativní názory považují uctívání místních bohů jako pošetilou, pověrečnou činnost. Nicméně obecně jsou božstva chápána jako šikovný prostředek, jako ústupek lidové víře, jenž může být užitečným průvodcem neosvícených ke spáse. Jen v některých případech jsou znatelné určité pokusy o doktrinální ukotvení místních božstev jako plnohodnotných složek buddhistického světa.¹⁰⁸

I přes nejednoznačnost věroučného postavení božstev v buddhistickém systému je důležité zdůraznit, že interakce s místními božstvy byla klíčovým faktorem při šíření buddhismu jak v Indii, tak mimo ni. Bohužel máme k dispozici málo informací o vztahu mezi buddhismem a místními božstvy v době předmoderní. Kdekoli je buddhismus dominantním nebo státním náboženstvím jsou často folklorní praktiky a tradice týkající se místních božstev bagatelizovány jako pouhé "pověry". Nativistická hnutí ve východní Asii se naproti tomu snaží redukovat roli buddhismu v jejich zemích, zdůrazňují původní domorodou tradici s výsledkem nezřídka znejasnění vazeb mezi buddhismem a místními božstvy.¹⁰⁹

Také badatelé přiznávají nesnáze při popisu vztahu buddhismu místních božstev. Na jedné straně jsou buddhologové, kteří se spíše zaměřují na translokální (ortodoxní nauky a rituály) než na místní záležitosti (skutečný buddhismus tak, jak je praktikován v konkrétních historických a kulturních kontextech); následkem toho se k místním božstvům upíná jen malá pozornost. Na druhé straně jsou antropologové, kteří se soustředí na současné kulturní situace bez velkého důrazu na historii vztahu buddhismu a místních kultur. Navíc mezi odborníky na náboženské jevy po mnoho let převládá tendence upřednostňovat odlišné tradice založené

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 307.

¹⁰⁸ RAMBELLI, Fabio. Local Divinities and Buddhism. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 465.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 467.

na důrazu na písemné výklady a "víru" než na živoucí religiozitu, kterou často nelze redukovat na kanonické, dogmatické texty.¹¹⁰

2.4.1.4.1 Buddhistické přisvojení místních božstev

Od samého počátku se zdá, že se buddhismus zaobíral indickými božstvy v pozitivním smyslu, spíše je včleňoval do svého systému než by je ignoroval nebo postihoval. Ve skutečnosti potřebují indiští bohové podle buddhistické interpretace objevení Buddha mezi lidmi, jenž je teprve pak může naučit cestě ke spáse; tímto způsobem buddhisté podřídili božstva Buddhovi a učinili je jeho vyslanci.¹¹¹

Mnohé příběhy o zavedení a rozšíření buddhismu popisují konverzi, podmanění nebo ovládnutí místních božstev. Decentní, ale zásadní vlivy indických bohů doprovázejí duchovní růst Buddha Šákjamuniho, jenž jsou vyličený v klasických příbězích jako *buddhacarita* (*Buddhovy skutky*) nebo povídky *jataka*. Tyto spisy Buddha často líčí jako učitele bohů. Jedna z nejranějších sůter *Ekottaragama* (*Číselně seřazená sbírka*) popisuje slavnou scénu, ve které Buddha vystoupá do nebes, aby kázal Indrovi a ostatním bohům klasického indického panteonu, kteří se shromáždili společně s Buddhovou matkou, královnou *Májou*. V některých případech se bohové zdráhali konvertovat, což se stalo východiskem k násilným postupům. Obzvláště známé je podmanění Mahesvary (Šivy), při kterém bódhisattva vstoupí do sféry neústupného hněvu, ve kterém Mahesvaru zabije; ten je pak oživen jako buddha ve vzdáleném světovém systému. V jiných případech se Buddha nezdráhal proměnit v mocného, děsivého démona, jen aby si podmanil ostatní zlé duchy. Příběhy také popisují konverzi nepřátelských místních božstev, které poté stali ochránci dharmy a jejích znalců. Rané příběhy popisující komunikaci s božstvy se staly východiskem pro následné strategie, jenž buddhisté uplatňovali při šíření jejich učení v cizích zemích.¹¹²

Buddhismus byl často šířen mnichy, kteří cestovali společně s obchodníky. Tito mniši oslovovali politické a hospodářské elity nově navštívených zemí. Jejich

¹¹⁰ KINNARD, Jacob N. Divinities. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 237.

¹¹¹ RAMBELLI, Fabio. Local Divinities and Buddhism. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 469.

¹¹² Tamtéž, s. 470.

cílem bylo nahradit (nebo přinejmenším restrukturalizovat) dosavadní kosmologii a s ní související panteon tak, aby odpovídal buddhistickému světonázoru, to znamená s Buddhou na vrcholu. Nicméně šíření buddhismu mezi prostými lidmi bylo do značné míry zásluhou uctívaných osobností, kteří obcházeli území a podmaňovali si místní strážné duchy, zatímco současně zakládali kláštery, školy a jinou infrastrukturu a kázali o buddhadhamě.¹¹³

Důležité je tedy vědět, že šíření buddhismu v určité zemi často začínalo zkrocením místních božstev, jenž byly obvykle popisovány jako nepřátelská, násilná a nebezpečná. Tato činnost započala v Indii a byla založena na původních textech. Tak byly velké počty božstev a duchů včleněny do buddhistického panteonu jako ochránci dharmy. *Nágové* (hadi/draci), symboly vody a plodnosti byli uctíváni původními obyvateli indického subkontinentu před Arijánskou invazí.

Bylo několik běžných metod, kterými buddhisté po celé Asii konvertovali místní božstva. Božstva byla nejprve konvertována, někdy násilně (podmaněním), buď na základě jejich přání nebo po konfrontaci. Tento krok signalizoval nadřazenost buddhismu nad místními božstvy. I když nebyly místní duchové přímo začleněni, ale spíše upozaděni (jak se stalo v Tibetu, kde byla původní božstva pokořena tím, že na určitých částech jejich území byly vztyčeny buddhistické kláštery), byla zde stále potřeba ospravedlnění toho přístupu a tak se více zdůrazňovala v jádru zlá podstata dosavadních božstev a důležitost buddhismu při jejich ovládnutí.¹¹⁴

V druhé fázi se konvertovaná božstva stala ochránci dharmy, jejich vyznavačů a výtobytků. Takto mohla božstva vykonávat své obvyklé předbuddhistické ochrannářské funkce, ale v rámci vyšší translokální kosmologie. Později jsme také svědky vzniku nových postbuddhistických místních božstev odlišných, ale vztahujících se k buddhistickým božstvům. Jako příklady lze uvést božstva *hachiman* a *inari* v Japonsku, božstva *bönu* v Tibetu a určité druhy bohů v Thajsku, jako např. *winjan*.¹¹⁵

Příběhy, které vykreslují místní božstva – a sociální organizace a mocenské vazby, které je podporují – jako ztělesnění zmatku a násilí, zdůrazňují civilizační,

¹¹³ Tamtéž, s. 479.

¹¹⁴ KINNARD, Jacob N. Divinities. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 239.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 240.

pořádkovou a prospěšnou povahu buddhismu, jeho institucí a představitelů. Ačkoli zpočátku buddhističtí mniši zpochybňovali, měnili nebo ničili kulturní činnosti místních božstev, nebyl takový důraz na pořádek a harmonii jen neopodstatněnou propagandou. V mnoha případech pocházeli buddhističtí misionáři z mnohem rozvinutějších kulturních prostředí a přinášeli s sebou nové technologie, myšlenky a ztvárnění, jenž byla postavena na translokálním a širším světovém názoru. Tato schopnost buddhismu integrovat rozdílné i protichůdné prvky v rámci svého vlastního, vyššího systému byla reprezenována začleněním původně antibuddhistických sil a vzájemných nepřátel, jako např. Mahesvara a *asury* nebo na jiné úrovni *nagové* a *garudové*.¹¹⁶

2.4.1.4.2 Buddhistická kosmologie a lidové náboženství

Místní božstva byla v zemích, kam se buddhismus rozšířil, obvykle považována za projevy animistického pohledu na svět. Nicméně pojmem animismus nelze účinně popsat rozmanitost a složitost kultur, do kterých buddhismus pronikl. Jak jsme ukázali, místní božstva se pohybují v rozmezí od duší jednotlivců, duší mrtvých, duchů a jiných posmrtných démonů po všemožná místní a ochránářská božstva. Tyto bytosti představují síly, které se starají o zdraví, plodnost, prosperitu. Buddhistická intervence přestrukturalizovala všechny tyto rozličné formy božstev ve více méně koherentní systém založený (přínejmenším do určité míry) na buddhistické nauce.

Oblastí náboženského života, ve které je interakce buddhismu a místních božstev obzvláště intenzivní, je smrt a život po smrti (pohřební obřady, kulty předků, potlačení zlých duchů). Tuto problematiku zahrnuje konkrétně buddhistická kosmologie týkající se rájů a pekel. Pro mnoho buddhistů není nirvána okamžitým cílem; nejvíce záleží na znovuzrození na vyšším stupni bytí, ze kterého zemřelý může udělit požehnání těm žijícím, kteří ho uctívají. Tak vzniká kult předků, který je v Tibetu velmi silný.

Některá božstva byla v průběhu historie opuštěna a zapomenuta a nová

¹¹⁶ Tamtéž, s. 240

vznikla. Na čem ale záleží více je systematická a všudypřítomná restrukturalizace kulturní sféry posvátného, jíž kontakt s buddhismem vyvolal. Místní božstva získala rysy indických bohů a naopak, a tak postupně mohla vznikat božstva nová.

2.4.2 Buddhismus jako filosofie?

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, jaké místo zaujímají různí bohové a božstva v buddhistickém systému. Nyní ale vzniká otázka, za co lze tedy buddhismus považovat. V následujících řádcích bychom se pokusili velmi zhruba vymezit buddhismus jak z pozice filosofie, náboženství, i částečně psychologie.

V rámci celé buddhistické tradice existují nesmírně sofistikované myšlenkové systémy. Je složitou otázkou a předmětem mnoha debat zdali lze tyto systémy považovat za filosofii, teologii či něco jiného. *Filosofie* je pojem řeckého původu, své kořeny má v Západním myšlení a žádný tradiční buddhistický jazyk neměl v době předmoderní významově odpovídající výraz ke slovu filosofie. Nejbližším buddhistickým termínem odpovídající filosofii je *dharma*, což lze přeložit jako *pravda* nebo *učení*, zvláště pak ve významu učení o tom, jak správně žít.

Často se má za to, že buddhistické učení je více filosofické než náboženské a to zejména pro svého otevřeného tazavého ducha a absenci konceptu jediného Boha. V tomto smyslu je *filosofie* chápána jako soubor všezahrnujících myšlenek o povaze světa a smyslu lidského života, který řídí každodenní život. Podle této definice je buddhistická *dharma* vskutku filosofie. Je ale důležité pochopit, že pojem filosofie má podle dnešních západních filosofů-odborníků jiný význam. Pro většinu soudobých filosofů se filosofie zabývá logickou analýzou a zkoumá strukturu lidského myšlení. Ačkoli se touto problematikou někteří buddhisté také zaobírali, zejména v Indii, činili tak pouze v zájmu vyšších a důležitějších otázek, které jsou ve své podstatě etické a duchovní (např. Co je lidská ctnost? Co je osvícení a jak ho lze dosáhnout?) Logika a analýza nestojí samostatně jako buddhistická témata. Jedním z důvodů je fakt, že raně buddhistické sútry vykreslují odmítavý vztah Buddhy k abstraktním filosofickým spekulacím ve prospěch praktických technik sebezdokonalování. Dalším důvodem je, že velmi záhy dosáhli filosofové

v buddhistické tradici vysoké úrovně psychologických znalostí. Na základě meditačních praktik si postupně uvědomovali, že to, co člověk považuje za pravdivé – nehledě na to, jak znalý je logické analýzy- je utvářeno a podmíněno jeho povahovými rysy. To znamená, že určité touhy, úmysly a myšlenky povedou člověka nevyhnutelně k tomu, aby rozluštil daná fakta a našel pravdu takovou, jaká byla z části předem dána na základně oněch tužeb, úmyslů a myšlenek.¹¹⁷

V buddhistickém myšlení není pravda tedy chápána jednoduše jako záležitost logiky nebo rozumu, protože jak logika, tak rozum závisejí na dalších faktorech. Pro buddhisty je uvědomění si pravdy výsledkem namáhavé vnitřní duševní práce daleko přesahující analytické myšlení a z toho důvodu filosofie v buddhistické tradici nejlépe označuje jakýsi nástroj k dosažení probuzení nebo kategorii prostředků sloužící meditaci. Většina analytického myšlení se v buddhismu uskutečňuje v rámci meditace, která může být rozdělena na dvě jednotící části: *samatha* (zklidnění) a *vipassana* (kontemplace). Kontemplace neboli meditace vedoucí k nahlédnutí podstaty je abstraktní činnost, kdy se člověk soustředí na rozjímání o světě a analýzu svého vlastního chápání světa. Většina buddhistických filosofických textů byla napsána v mnišském prostředí a je určena k užívání při meditaci. Buddhistická filosofie má tedy praktický charakter: Je zaměřena na otevření a proměnu mysli meditujícího, kdy je konečným cílem *bodhi* (probuzení). Představa filosofického myšlení mimo tento duchovní a etický rámec je buddhistické kultuře naprosto cizí.¹¹⁸

2.4.3 Polemika o nenáboženství

Na buddhismus obecně se můžeme dívat z různých uhlů pohledu, někdo ho charakterizuje jako filozoficko-etický systém, někdo ho nazývá psychologicko-etickou naukou, jiní se přiklánějí k názoru, že jde spíše o filozoficko-náboženský směr, ale většina expertů a uznávaných odborníků, kteří se zabývají touto tematikou se shoduje, že buddhismus samozřejmě obsahuje prvky všech výše uvedených nauk,

¹¹⁷ WRIGHT, Dale. S. Philosophy. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 647.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 648-650.

ale zejména ho začleňují mezi tři velká světová náboženství (mezi křesťanství a islám).

Faktor, který dává buddhismu filozofický základ je logika. Např. lama Ole Nydahl¹¹⁹, učitel Diamantové cesty linie Karma Kagjü, podporuje toto tvrzení do té míry, že buddhismus obsahuje filozofické učení, které můžeme charakterizovat jako logické a jasné, ale poté, co se zapojíme do běžného života, vidíme, že filozofie pracuje na "vnější úrovni pojmů a představ", čímž k velkému obratu v našem životě nedojde a dále jednáme podle starých zvyklostí, z našeho podvědomí. V případě, že se buddhistické učení používá a praktikuje, následně dochází k rozvoji schopností, které jsou praktikujícímu člověku vlastní, zahrnující i ty logické, tím poskytuje člověku větší volnost a neřídí se naučenými a ztuhými koncepty. Jednoduše řečeno: buddhistické metody se plně integrují do chování a prožívání praktikujícího.

K ústředním morálním a etickým normám patří "desatero dobrých skutků": nezabíjet, nekrást, nesmilnit (hříchy proti tělu), nelhat, nepomlouvat, neužívat hrubých slov, nechlubit se (hříchy proti slovům), nebýt chamtivý, nebýt zlomyslný, nemít heretické názory (hříchy proti myšlenkám). Dodržování těchto etických zásad může vidět i laická veřejnost v tom smyslu, že nikdy nebyla vedena žádná válka "za buddhismus", "proti věřícím" či "kacířům".¹²⁰

Zdůraznit se také musí to, že se jedná o etiku autonomní, člověk si zde vytváří etiku sám a není odpovědný za své jednání nějaké instanci, která má nad nami dohled "shůry".¹²¹

Někteří lidé, kteří uplatňují buddhistické metody, vyzdvihují zvláště jeho psychologické složky jako například vyrovnanost, práce s emocemi. V praktických cvičeních se pracuje s vizualizacemi, se zvuky. Toto všechno již moderní psychologie uznává jako prostředek pro měnění stavu vědomí. Psychologická rovina začíná ve chvíli, kdy jedince sužují duševní problémy a snaží se dostat na úroveň člověka, který bude schopný samostatného rozhodování a fungování a končí v okamžiku, kdy tento duševně zdravý jedinec má stále pocit nedostatku – buddhismus vede

¹¹⁹ Lama Ole Nydahl je učitelem Diamantové cesty linie Karma Kagjü, jedné ze čtyř škol tibetského buddhismu. Předává učení, které obdržel během let strávených v Himaláji. Díky nezdolné energii, humoru a modernímu přístupu k předávání učení získal oblibu tisíců západních žáků.

¹²⁰ KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 17.

¹²¹ BONDY, Egon. *Buddha*. 3. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006, s. 19.

k absolutnímu rozvoji vnitřního potenciálu a všech kvalit, vede k probuzení.

Dostáváme se do závěrečného hodnocení buddhismu a sice jako náboženství. Lama Ole Nydahl je proti tomu, aby se buddhismus klasifikoval jako náboženství. Zdůvodňuje to významem latinského slova religare, od kterého odvozuje naprostá většina jazyků slovo náboženství. "Re" znamená "zpět" nebo "opět" a "ligare" "spojit". Náboženství, která převažují na Západě (islám, křesťanství), se snaží najít cestu zpět k něčemu dokonalému. Naopak v buddhismu se nesnažíme "znovuobjevovat", není zde žádný ráj, ze kterého bychom byli vyhnáni. Jak již bylo zmíněno výše, tento směr usiluje o poznání mysli a její osvětlení, které je absolutní. Pokud mysl dosáhne osvětlení, docílila stavu, který nelze ztratit, na rozdíl od ráje, který jednou již ztracen byl.¹²²

Samozřejmě, že nechybí učitelé, praktikující ani laici, kteří existenci boha a jakéhokoli božstva odmítají, neboť Buddha ve své nauce boha ani duši nepotřeboval. Proto je někdy buddhismus pojímán jako "bezbožné náboženství".

V případě, že buddhismus budeme zařazovat mezi velká univerzální náboženství, je třeba se zmínit o jeho místě mezi dalšími náboženstvími. Obecně můžeme náboženství rozlišovat jako náboženství víry a náboženství prožitku/zkušenosti. Mezi náboženství víry může patřit judaismus, islám, křesťanství a značnou část hinduismu. Mezi náboženství prožitku můžeme zařadit taoismus a buddhismus.¹²³

Oba druhy náboženství vznikaly a rozvíjely se v odlišných podmínkách a za různých okolností. Náboženství víry vznikala v době kmenových válek, jejich typickým znakem je přísná disciplína a striktní hierarchie. To zajišťuje kmeni lepší a kvalitnější organizaci a následně větší šanci na přežití. Stoupenci jsou proto zaměřeni na mužské modely, zřejmě ne náhodou, jelikož jde v těchto náboženstvích o "přežití". Existuje zde jedna vnější zákonodárná síla, ve kterou stoupenci věří. Úkolem lidí je pak plnit přání, rozkazy a příkazy této vnější síly.

Náboženství prožitku/zkušenosti vznikala na Dálném východě (Čína, severní

¹²² NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007, s. 18.

¹²³ MATUŠKA, J. *Buddhismus a jeho rozvoj v západním kulturním okruhu s ohledem na školu Karma – Kagjü a její metody*. Hradec Králové, 2001. 116 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové na Ústavu filosofie a společenských věd. Vedoucí diplomové práce Doc. Ing. Miloš Vítek, Csc., s. 9.

Indie). Tato náboženství vznikala ve vzdělaných kulturách, které se orientovaly v mnohých filozofických směrech. Byl tu kladen důraz na člověka, který měl hodnotu jako jedinec. Cílem nejvyspělejších není držet stoupence pod kontrolou, ale pomáhat jim, aby dosáhli stejné úrovně rozvoje, ze které budou schopni efektivně pomáhat druhým.¹²⁴

Vladimír Miltner, přední český buddholog, se ztotožňuje s názorem, který vymezuje buddhismus jako extrateismus, tedy bezbožné náboženství. A dodává: "...buddhismus je heterogenní humanistický eticko-filozofický systém, jehož vnitřní rozmanitost, bohatost a hloubka z něj činí snad nejmocnější myšlenkový proud."¹²⁵

Egon Bondy, básník a filozof, který studoval Buddhovu nauku a buddhistickou filozofii, mluví o vývoji buddhismu. V původním buddhismu je zakladatel učení uctíván jen jako lidský vzor a není předmětem vzývání. Kdežto na pozdní – mahájánovou¹²⁶ koncepci – měly vliv lidové vrstvy, které nechtěly přijmout buddhistický ateismus, a tak dosazují na post nositele inkarnačního procesu jakousi "lidskou duši", což byl první krok ke zreligionizování mahájánového buddhismu. Vyskytly se i další prvky, které vedly ke vzniku *buddhistického náboženství* – modlitby, oběti dobrým bódhisattvům¹²⁷, světcům, božstvům přejatým z lidové mytologie nejrůznějších národů.¹²⁸

Jeden dobový pramen mahájánové koncepce *Saddharmapundarikasútra*¹²⁹ klade zřetelný důraz na "Buddhu jako boha nad bohy". Dále tento zdroj praví, že "zcela procitnuvší nemají nic společného se světem, u vznešených vše nad svět povznešeno". Z tohoto krátkého úryvku je zřejmé, že mahájánovské pojetí buddhů a bódhisattvů vyjadřuje pochybnost o Buddhově ateismu.¹³⁰

Pokud bychom měli tedy buddhismus zařadit do některých z těchto konceptů, je jasné, že své místo by našel v každé z nich.

¹²⁴ Tamtéž, s. 9-11.

¹²⁵ MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. 2. vyd. Praha: Libri, 2002, s. 18.

¹²⁶ Doslova "velký vůz". Vývojově pozdější ze dvou systémů Buddhovy nauky, oddělil se od hínajány (tib. *thegmān*) v 1. století před naším letopočtem. Má tendenci přejímat autochtonní (domácí) božstva a zařazovat je do vlastního panteonu.

¹²⁷ Tib. Čangčhubsempa, ideál mahájánového světce, který může teoreticky dosáhnout nirvány, ale vzdává se jí, Posláním života bódhisattvů je pomáhat druhým dosáhnout svobody a štěstí. Žije ve prospěch druhých a světa, na rozdíl od ideálu hínajánského světce *arhata*, který usiluje o individuální vysvobození.

¹²⁸ BONDY, Egon. *Buddha*. 3. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006, 176.

¹²⁹ Nejslavnější mahájánský spis, který ukazuje pojmání buddhů a bódhisattvů. Pochází asi z 2. století n.l.

¹³⁰ MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. 2. vyd. Praha: Libri, 2002, 202.

2.5 Buddhismus a západní civilizace

Buddhismus jako kulturní fenomén obsahuje poměrně velké množství prvků, které mohou být blízké i jiným kulturám. Tato skutečnost pak umožňuje snadnější šíření buddhismu i mimo hranice jeho vzniku. Navíc je buddhistické učení velmi tvárné, což mu pomáhá přijímat nové podoby, které odrážejí lokální podmínky dané země, do které se šíří.

Již bylo naznačeno, jaký má buddhismus v západním světě úspěch, což značí velký počet organizací a cestujících učitelů Buddhovy nauky. Kolik je ale vlastně dnes v Západním světě buddhistů? Za posledních 18 let významně vzrostl počet amerických buddhistů. G.R. Lewis¹³¹ uvádí, že v letech 1990 až 2001 buddhismus vzrostl o 170% a dostává se tak mezi 4 nejvíce praktikovaná náboženství v Americe. S ještě překvapivějším výsledkem pak přišly zprávy z roku 2008 o tom, že je buddhismus třetím nejčastějším náboženstvím, což znamená, že odhadovaný počet buddhistů v USA by byl dva miliony věřících, přičemž 70% z toho tvoří rodilí Američané.

V Evropě se pak odhadovaný počet buddhistů podle různých zdrojů velice liší. Například podle Wikipedie by to mělo být asi 24 000 000 lidí. *Evropská buddhistická unie* pak odhaduje, že na celém světě je od 20. století na 500 až 1000 milionu buddhistů. V cenzu z roku 2001 se v České republice přihlásilo k buddhistickému vyznání téměř 7 tisíc lidí.¹³²

2.5.1 Pronikání buddhismu na Západ

První náznaky buddhismu v západních zemích se datují do 12. století. Ke vzájemnému kontaktu dochází především díky rozvoji obchodu a misionářským cestám františkánů a jezuitů.

¹³¹ Podle údajů *The Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life*.

¹³² VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 198.

Významnějším stoletím, ve kterém je buddhismus předmětem vědeckého zájmu a dochází k jeho šíření na Západ, je století devatenácté. V tomto století začali vědci západních zemí systematicky studovat a překládat buddhistické texty do evropských jazyků. Evropský buddhismus je specifický tím, že ho šířili sami Evropané, a to především na základě překladů, nikoliv imigranti jako v případě buddhismu či islámu v Americe. Mezi důležité osobnosti, které se v 19. století zasloužili o zpřístupnění buddhismu na západě patří nepochybně kniha britského spisovatele Erwina Arnolda *Světlo Asie*, jenž poněkud idylicky líčí život Siddhaty Gautamy. Ve svých dílech byl dále buddhismem ovlivněn i například německý filosof Arthur Schopenhauer.¹³³

V roce 1881 vychází kniha německého indologa Hermanna Oldengerga s názvem *Buddha, jeho život, učení, společenství*, která byla inspirací pro K. E. Neumanna, vídeňského rodáka, k dalším překladům, což dále šířilo buddhismus i v českých zemích. Z Oldengergových překladů čerpali znalosti nejen první čeští buddhisté, ale i spisovatelé jako Jaroslav Vrchlický nebo Julius Zeyer.

Opravdovou součástí západního náboženského prostoru se buddhismu stává v 60. letech 20. století spolu s alternativní kulturou, bojující proti komerční a přetechnizované kultuře. V 80. letech pak dochází k vzestupu zájmu o Tibetický buddhismus díky čínské okupaci Tibetu a prudké likvidaci tibetské buddhistické tradice. Vniká paradoxní situace, kdy se centrum Tibetského buddhismu přeneslo na Západ díky exilu čtrnáctého dalajlámy a dalších lámů. Když v roce 1989 dostává dalajláma Nobelovu cenu, dostává se spolu s ohroženým Tibetem do mediálního povědomí. Těžko bychom dnes hledali někoho, kdo by o buddhismu nebo dalajlámovi nikdy neslyšel.¹³⁴

Zároveň je nutné poznamenat, že cesta buddhismu na Západ nebyla až tak jednoduchá, jak by se mohlo zdát. Na jednu stranu lze říci, že západní civilizace je rozvinutá a nenechá si příliš kázat. Spíše se nechá obohatit o něco dosud nepoznaného a nového a zde může buddhismus zaujmout určitými aspekty svého učení.

¹³³ LENOIR, Frédéric. *Setkávání buddhismu se Západem*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator. 2002. s. 18-19.

¹³⁴ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Praha: Portál, 2004, s. 360-361.

Na druhou stranu je důležité zmínit, že západní společnost není ze současné situace planetární krize nadšená, a proto touží po něčem, co nezklame, co životu dá smysl a vyjímá se každodennosti. Nejspíše proto se buddhismus může stát pro západního člověka tím poznáním, které bude společnost vyhledávat.

Moderní člověk se dnes izoluje od smrti, nemoci či tělesného postižení. O takových záležitostech mluví zřídka, spíše si je ale snaží nepřipouštět. Svůj utajený strach z pomíjivosti potlačuje tím, že se obklopuje stále větším množstvím zboží a věcí, stále větším pohodlím, jen aby se stal jejich otroky. Rinpoče tím poukazuje na destruktivní materialismus dnešní doby, který nám zakrývá některá důležitá témata.¹³⁵

Utrpení lze v klasickém náboženství chápat jako boží trest. Bůh člověka odměňuje nebo trestá. S takovým vysvětlením se ale ne každý člověk dokáže ztotožnit. Důvodem může být, že moderní člověk si rád ponechává osud ve vlastních rukou. Nechce se spoléhat na někoho, kdo ho "převyšuje", aniž by měl vědecky podložený důkaz o jeho existenci. Člověk se mnohem raději spoléhá na sebe.

Právě rozvoj vědy v 19. a 20. století přinesl pochyby o existenci boha, což bylo jednou z příčin prohlubování krize klasického náboženství, které je znatelné již od dob osvícenství. Lidé chtěli racionální odpovědi na jejich otázky ohledně smyslu existence člověka, bez příměsí čehosi transcendentního. Vznikala touha po něčem novém, co by dokázalo náboženství nahradit či modifikovat tak, aby bylo založeno na rozumu a víře v člověka jako individua.¹³⁶

To byla nejspíše ta pravá příležitost pro buddhismus, který dokázal dané požadavky splnit bez problémů. Stával se také totiž přístupnější pro vědce, protože je jakousi "střední cestou" mezi vírou a vědou. Podstatou buddhismu je to, že podporuje člověka samostatnosti a učí ho rozvoji svého vnitřního potenciálu. Ukazuje člověku pouze cestu, ale nenutí ho po ní kráčet. Buddhismus tedy nabízí myšlenkový systém, který dnešního člověka dokáže zaujmout a v jeho očekáváních ho obohatit.

¹³⁵ RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. 1. vyd. Praha: Pragma, 1996. s. 35-37.

¹³⁶ ŠTAMPACH, Ivan O. *Buddhistická meditace a křesťanská modlitba*. [online]. [citováno 15. 3. 2011]. Dostupné z: <http://stampach.cz/clanek_detail.php?id=6>.

2.5.2 Buddhismus vs křesťanství

V předchozí kapitole jsme částečně nastínili, proč může být buddhismus pro dnešního západního člověka přitažlivý – především z toho důvodu, že dokáže mluvit mnohdy o záležitostech, které se snaží západní společnost tabuizovat, což se týká zejména otázky smrti.

Podle Buddhovy moudrosti můžeme využít svého života k tomu, abychom se připravili na smrt. Podle buddhistického pojetí tvoří život a smrt jediný celek, v němž je smrt začátkem další kapitoly života. „Smrt je zrcadlo, ve které se odráží celý smysl života.“¹³⁷

Nyní se tedy budeme snažit určit, v čem je buddhismus tak odlišný od tradičního evropského náboženského systému – křesťanství. Křesťanství přece také nabízí určitou představu posmrtného života. Krátce zmíníme některé prvky obou nauk, abychom poukázali na jejich rozdíly a styčné body.

Je zřejmé, že mezi těmito náboženstvími je množství podobností, což vychází z jejich etického zaměření. U obou těchto náboženství se setkáváme s vědomím viny, bídy a utrpení, stejně jako u obou nacházíme touhu po osvobození, vykoupení. Přes všechny tyto podobnosti je zde však patrná podstatná rozdílnost, která činí oba proudy neslučitelnými.¹³⁸

Uvedeme si nyní některé vybrané rozdíly:

Bůh

Buddhismus neučí existenci žádného osobního boha, který stvořil svět a vládne nad ním tak jako je tomu u křesťanství.

Dle buddhismu se vesmír řídí vlastními neměnnými přírodními a morálními zákony. Nejdůležitější je zákon karmy, tj. zákon odvetné morální kauzality. To znamená, že každý morálně dobrý nebo zlý skutek neúprosně nachází svoji odměnu nebo trest, protože autor tohoto činu se znovu narodí po své smrti jako nová bytost

¹³⁷ RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. 1. vyd. Praha: Pragma, 1996. s. 38.

¹³⁸ PODZIMEK, Michal. *Dějiny filosofie náboženství*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita Liberec, 2007. s. 78.

a v tomto novém životě sklízí, to co zasel v životě minulém.

Křesťanství chápe osobního Boha jako živou bytost a Ježíše jako jeho konkrétní vtělení. Naproti tomu Osvícení je pro buddhisty neosobním nejvyšším zákonem, který je všezahrnující a dokonalý, není ale bohem.¹³⁹

Lidská duše

Další základní odlišnost lze sledovat v lidské duši. Křesťanství či islám předpokládají, že duše je nesmrtelná a pokračuje ve své existenci v nebi, či v pekle. Buddhismus ale popírá, že by něco existovalo v nezměněné podobě. Buddhismus tedy zastává takovou teorii, že životní proud člověka pokračuje i po smrti, a to v nové bytosti, která má po nové cestě kráčet ve šťastné či nešťastné existenci jako bůh, člověk zvíře a nebo obyvatel pekla, a toto bytí souvisí, je ovlivňováno karmou, tedy podstatou jeho skutků.

Stvoření světa

Buddhismu je naprosto cizí teorie, že svět byl stvořen Bohem z ničeho, že zůstává pod nadvládou několik tisíc let, a že nastane Soudný den, kdy dojde k definitivnímu konci světa.

Buddhismus však nic takového nepřipouští. Podle něj žádný konečný cíl není, svět má svůj význam. Je to neustále a věčně se měnící scéna odplaty za dobré a zlé skutky, tedy karma. Tudíž povinností člověka je, aby se svým dobrým životem plných dobrých skutků zajistil šťastnou budoucnost v dalším životě. Každý člověk by se měl chovat tak, aby byl jeho budoucí osud dobrý, tzn. že jeho nynější chování má hluboký význam pro jeho budoucnost. Celé Buddhovo učení spočívá v tom, že vesmír je založen na morálních zásadách.

Pozemský svět je tedy v zásadě bezvýznamný a pro osvícení nepodstatný, naopak jeho rozvíjení je chápáno jako setrvávání v karmanu. Naproti tomu křesťanství vnímá hmotný svět a jeho zušlechťování za nezbytný předpoklad

¹³⁹ Tamtéž, s. 78.

dosažení věčnosti.¹⁴⁰

Z pohledu křesťanství je buddhismu také například vytýkáno příliš pesimistické učení, které neslibuje věčné vykoupení, a nesvatost Buddha. Právě tyto prvky ale mnohým buddhistům vyhovují.

2.5.3 Tibetský buddhismus v českých zemích

Poprvé se Češi setkávají s buddhismem především díky studiu indických jazyků, proto jsou u nás počátky buddhismu spojeny s orientalisty a jazykovědci.

Za hlavního zakladatele moderní indologie u nás se považuje profesor Univerzity Karlovy Vincenc Lesný. Byl zakladatelem Školy orientálních jazyků, zakladatelem a prvním předsedou Indického sdružení (1934) a indické sekce Společnosti pro kulturu a hospodářské styky s Orientem. Spoluzakládal časopis *Nový Orient* (1945), v poválečných letech uvedl indologii na olomouckou univerzitu, kde byl děkanem, a v letech 1945-53 byl ředitelem Orientálního Ústavu v Praze. V roce 1952 se stal jedním z prvních akademiků ČSAV.¹⁴¹

Dalším, kdo se zasloužil o rozšíření povědomí o Tibetu, je český tibetolog Josef Kolmaš, který podal obraz tibetského buddhismu českému prostředí již v padesátých a šedesátých letech. Jiné důkazy zájmu o Tibet jsou například cestopisné. V letech 1953 – 1955 kdy režisér Vladimír Sís a kameraman Josef Vaniš podnikli cestu do Tibetu. Z této cesty vznikla spousta zajímavého materiálu, celovečerní film, kniha *Země nastaveného času* a řada fotografií.¹⁴²

Spisovatel a filosof, který přispíval v československém prostředí do diskuze o buddhismu, byl Egon Bondy, který je autorem monografie o Buddhovi. Mezi další důležité osobnosti patří například Leopold Procházka, Květoslav Minařík či František Drtikol. Dále pak je nutné zmínit Martina Novosada, jenž byl po dlouhé období jediným buddhistickým mnichem českého původu, který rozšířil mnišskou

¹⁴⁰ *Buddhismus a křesťanství*. 1. vyd. Bratislava: Cad Press, 1996., front. Světové duchovní proudy. s. 116.

¹⁴¹ HONZÍK, Jan. *Jednota v rozmanitosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2010. s. 32

¹⁴² Tamtéž, s. 33.

obec na Srí Lance. V 70. letech se dalším buddhistickým mnichem stal Mirko Frýba.¹⁴³

Po roce 1989 se do České republiky začal šířit tzv. buddhismus západní, jehož učení je přizpůsobeno podmínkám západních zemí. Nejvyšší zásluha je připisována lamovi dánského původu, Ole Nydahlovi, který založil mnoho buddhistických center po celém světě.¹⁴⁴

Významným momentem bylo také obnovení činnosti Buddhistické společnosti v roce 1990, která dodnes působí v Praze. Tato společnost disponuje poměrně rozsáhlou knihovnou a je místem setkávání českých buddhistů.

Budeme-li nyní hovořit konkrétně o tibetském buddhismu, jeho kontakt s Československem byl zprostředkován návštěvou Jeho Svatosti 14. dalajlámy, která se uskutečnila v únoru roku 1990 na pozvání tehdejšího prezidenta Václava Havla.¹⁴⁵

Podle výzkumů u nás v letech 1990 – 1993 prudce rostl zájem o buddhismus. Od té doby jen mírně klesal a v podstatě si svou pozici udržel. Sledováním informací v Časopisu Dotek se můžeme snadno přesvědčit o četnosti aktivit buddhistických center v Praze a dalších, zejména větších českých městech. Je znatelný odklon od tradičních forem (křesťanská, židovská) zbožnosti a příklon ke spiritualitě označované jako meditativní.¹⁴⁶

V České republice jsou v současné době zastoupeny všechny významné buddhistické směry, ať théravadový či tibetský. Théravadový je vyučován například ve společnostech Přátelé Dharmy či Bodhi. Středisko Bodhi Praha, které je spjato s výše zmiňovaným Mirko Frýbou, se věnuje meditaci podle principů théravadového buddhismu. Buddhismus je v této škole chápán jako cesta osobní integrace, respektive jako metoda psychohygieny a psychoterapie, aniž by byl vyloučen náboženský aspekt.¹⁴⁷

S tibetským buddhismem Diamantové cesty neboli vadžrajánou je možné

¹⁴³ Tamtéž, s. 34.

¹⁴⁴ NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007. s. 15.

¹⁴⁵ HONZÍK, Jan. *Jednota v rozmanitosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2010. s. 35.

¹⁴⁶ ŠTAMPACH, Ivan O. *Buddhistická meditace a křesťanská modlitba*. [online]. [citováno 15. 3. 2011]. Dostupné z: <http://stampach.cz/clanek_detail.php?id=6>.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 40.

se setkat v centrech Karma Dubgji Ling nebo Karma Kagjü. Jelikož bude výzkum této práce probíhat v právě v těchto centrech, zaměříme se v další kapitole na tuto linii.

2.5.3.1 Linie Karma Kagjü

V Tibetu se buddhismus Diamantové cesty vyvíjel přibližně 1000 let. Příchod čínské okupace způsobil odchod nejvyšších učitelů ze země. Ti následně emigrovali do Indie a posléze se uchýlili do Evropy a Ameriky, kde začali svoje učení předávat tamní civilizaci.

Centra buddhismu Diamantové cesty linie Karma Kagjü, kde se zájemci setkávají ke společné meditaci, se v evropských zemích rozvíjejí od 70. let 20. století. Jsou to místa, kde uchazeči o Buddhovo učení, mohou naslouchat osvíceným učitelům, cestujícím učitelům a jejich zážitkům a zkušenostem na cestě k osvícení. Posluchač má samozřejmě možnost slyšet vše, kromě manter, v rodném jazyce. Tady v Evropě se lidé do buddhismu nerodí, ale vybírají si ho, proto je evropský buddhismus postaven zejména na demokracii, přátelství a entusiasmu.¹⁴⁸

Příležitost setkat se s učením Buddhovým nám poskytuje nejznámější učitel Diamantové cesty linie Karma Kagjü, Lama Ole Nydahl společně s svojí ženou. Stali se prvními západními žáky jednoho z největších tibetských mistrů meditace minulého století (16. Karmapy). Ole Nydahl založil v západním světě do této chvíle 550 center buddhismu Diamantové cesty.¹⁴⁹

Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü (dále BDC) je pod duchovním vedením J.S. Gjalwy Karmapy, nyní ve své 17. inkarnaci jako Thinklă Thaje Dordže. Pro tuto linii jsou zásadní učení a metody Diamantové cesty (*sans. vadžrajána*), kde se klade důraz na meditaci a přímý přenos prožitku podstaty myslí z učitele na žáka. Opírá se o učení tanter a suter, zdůrazňuje učení o buddhovské podstatě všech bytostí a prvotní čistotě všech jevů.¹⁵⁰

Zpočátku většina těchto center fungovala pod občanským sdružením Společnost Diamantové cesty a od roku 2007 jsou zaštitěny náboženskou společností

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 108.

¹⁴⁹ NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007. s. 24.

¹⁵⁰ HONŽÍK, Jan. *Jednota v rozmanitosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2010. s. 109.

Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü, která je registrována Ministerstvem kultury České republiky.¹⁵¹

2.5.3.1.1 Praxe a metody

Důvod velkého zájmu o BDC v České republice lze spatřovat v tom, že v centrech BDC se nepraktikuje od života odtržený klášterní život, ale tzv. laický buddhismus, umožňující kombinovat Buddhovo učení s běžnými každodenními situacemi.

Snad nejdůležitějším prvkem praktikování je meditace - tedy cesta, díky níž se mění přijaté a ověřené informace na prožitek. Základní úlohou meditování je zklidnit mysl a udržet ji na jednom místě. Tento stav mysli se nejčastěji dosáhne pozorováním dechu nebo soustředěním se na formu Buddha v meditaci (sans. *šamatha*). Každý, kdo je schopen si udržet takovýto stav mysli v laboratorních podmínkách, které nám meditace nabízí, dosáhne postupně stejného stavu i v každodenním životě, ale je to samozřejmě dlouhotrvající proces. Tato fáze je nebytným základem pro další a složitější praxe. Druhá úroveň meditace se nazývá sanskrtsky *vipašjaná* a tibetsky *lhagtong*. Zde se jedná o meditaci bez forem zaměřenou na samotnou podstatu mysli, přičemž zůstáváme bdělí a bez jakéhokoli objektu vědomí se přirozeně objevuje vhled a pochopení. Cílem meditace je tedy koncentrace mysli na něco a jasnost, která z toho vyplývá. Převedením do praxe to znamená schopnost mysli spočívat bez obav a s radostí v tom, "co tu právě je".¹⁵²

Co se týče individuální praxe (myšleno meditace pouze učitel-žák), je zde nejdůležitější meditací BDC tzv. *gurujóga* neboli meditace na učitele, kde se meditující identifikuje s dokonalými vlastnostmi osvícení a vlastní buddhovskou podstatou. Kromě individuální praxe, meditující praktikují také gurujógu na 16. Karmapu, tzv. meditaci "Tři světla", kterou 16. Gjalwa Karmapa předal lamovi Olemu jako meditaci vhodnou pro Západní svět. Mohou ji využívat i naprostí začátečníci např. při návštěvě veřejných přednášek.¹⁵³

¹⁵¹ Tamtéž, s. 110.

¹⁵² Tamtéž, s. 112.

¹⁵³ NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007. s. 56.

Pro intenzivnější meditační kurzy a meditace v ústraní je možné využít následující česká centra – Vyhlídky u Českých Budějovic, Troják na Valašsku nebo Těnovice u Plzně, kde se koná mezinárodní letní týdenní kurz, na kterém návštěvníci mají možnost zúčastnit se tří meditačních sezení denně. Vyvrcholením společných představ o mezinárodní spolupráci se stalo Evropské centrum v Německu, nedalekom města Immenstadt. Je mimojiné i sídlem 17. Karmapy Thaje Dordžeho.¹⁵⁴

2.5.3.1.2 Pravidelné aktivity

V České republice je v současné době přibližně 50 center. Tato centra se nacházejí v každém větším městě. Jejich aktivity se liší v závislosti na jejich velikosti. Ve většině velkých měst se koná jednou i několikrát týdně společná meditace, kam může přijít každý, kdo má zájem o nábožensko-filozofické otázky. Nejsou to samozřejmě prostory určené jen pro meditaci, ale jsou to i místa, kde lidé mohou debatovat či diskutovat.

Ve velkých městech (Praha, Brno) probíhá meditace téměř denně. Jednou týdně se pak obvykle koná úvodní přednáška určená veřejnosti. V celé republice proběhne každý měsíc zhruba 40 až 50 akcí – přednášky, meditační soustředění, které probíhají téměř každý víkend. Na těchto akcích přednášejí o základech buddhismu a zodpovídají běžné dotazy praktikujících tzv. cestujících učitelé, což jsou dlouhodobí praktikující BDC, laici, které pověřil lama Ole Nydahl. V současné době je počet českých cestujících učitelů deset.

Někdy je negativně poukazováno na formu učení lamy Ole Nydahla a to v tom ohledu, že je příliš neformální, moderní. Ale Západní stoupenci tibetského buddhismu nejsou mnichové ani mnišky, ale jedná se o laické praktikující, od kterých nelze očekávat klášterní kulturu. Lobsön Cechu rinpoče také vyslovil názor, že laický směr buddhismu je pro lidi na Západě více srozumitelný a zvláště vyhovující.¹⁵⁵

Velmi důležité totiž je, aby západní buddhisté dokázali tlumočit principy Buddhovy nauky tak, aby byla srozumitelná i pro západní společnost, ale aby

¹⁵⁴ HONZÍK, Jan. *Jednota v rozmanitosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2010. s. 112.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 114.

zároveň zůstala ve svých principech nepokřivená. Vše tedy hlavně závisí na konkrétní škole a učiteli a v neposlední řadě také na dané společnosti a podmínkách, které pro praktikující buddhisty vytváří.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Kvantitativní výzkum

3.1.1 Cíle výzkumu

Cílem empirické části této diplomové práce je na základě výzkumu zmapovat vztah osob praktikujících buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü k pojmu božství a pojetí Boha v tomto systému. Dále je předmětem výzkumu otázka, zdali a jaký vliv má specifické pojetí božství v této myšlenkové tradici na osobnostní rozvoj jejích členů a do jaké míry je tento ukazatel rozhodujícím důvodem pro preferenci tohoto systému před ostatními náboženskými tradicemi.

Cíle výzkumu lze přehledně shrnout do následujících okruhů:

- **Co je hlavním důvodem členů buddhistických center pro vyznávání této tradice?**

Zajímá nás především, co vedlo členy vybraných buddhistických center k volbě právě tibetského buddhismu a proč byl v myšlenkovém okruhu naší západní křesťanské náboženské tradice upřednostněn právě východní nábožensko-filosofický systém.

- **Jak frekventanti buddhistických center chápou otázku boha?**

Buddhismus není klasickým teistickým náboženstvím. Je otázkou, jak účastníci vybraných center nahlízejí božství a jakou roli hraje v jejich myšlenkovém světě Buddha.

- **Jaký vliv má buddhistické pojetí božství na osobnostní stránku praktikujícího člověka?**

Cílem je také zjistit, co konkrétně přináší praktikování buddhismu jeho vyznavačům a jaká je zde spojitost mezi specifickým pojetím božství a buddhistickým důrazem na rozvoj lidského potenciálu, případně tuto spojitost analyzovat.

3.1.2 Metoda sběru dat

Základním metodickým aparátem výzkumu byl standardizovaný dotazník, který usnadnil zjištění jednotlivých informací (viz příloha 1). Dotazník obsahoval 12 otázek. Z toho 4 otázky byly identifikační (pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a délka praktikování), 5 otázek bylo otevřených a 7 uzavřených. Celkem bylo distribuováno 86 dotazníků, z nichž se vrátilo k analýze 74.

Konkrétně se jednalo o 52 vyplněných dotazníků z pražského buddhistického centra a 22 z kladenského buddhistického centra.

3.1.3 Výzkumný vzorek

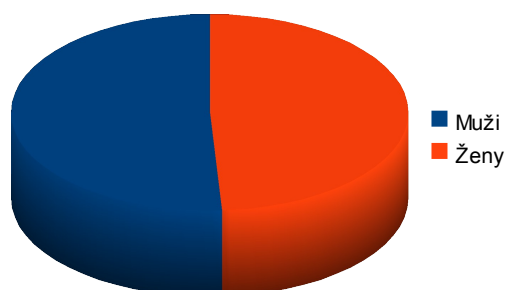
Dotazníky reflektovaly myšlenky vyznavačů buddhismu linie Karma Kagjü, která je jednou z hlavních škol tibetského buddhismu a je v České republice nejhojněji zastoupena. Výzkum probíhal ve Středočeském kraji – Praha a Kladno, přičemž se omezil na dvě buddhistická centra – Buddhismus diamantové cesty (dále BDC), Vlkova 36, Praha 3 a BDC, Váňova 3180, Kladno.

Výzkumný vzorek tvořilo celkem 74 respondentů. Všem dotazovaným byla zachována anonymita. Na základě identifikačních otázek bylo zjištěno, že skupinu respondentů tvořila dospělá populace 38 mužů a 36 žen. Jejich věk byl rozložen takto: 20 a méně let bylo 2 lidem, v rozmezí 21 - 39let bylo 46 lidí, 40 – 59 let bylo 23 lidem a do rozmezí 60 – 79 let spadali 3 lidé. Většina dotazovaných jako své nejvyšší dosažené vzdělání uvedla vzdělání středoškolské s maturitou 44

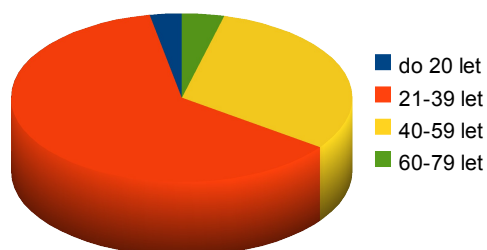
respondentů, dále vysokoškolské 20 lidí, střední bez maturity 10 lidí a základní vzdělání neuvedl žádný respondent. Na otázku, jak dlouho respondenti praktikují buddhismus, odpovědělo 39 dotazovaných 1-5 let, 19 lidí 5-10 let, 9 respondentů méně než rok a 7 respondentů uvedlo, že praktikují více než 10 let.

Pro přehlednější prezentaci získaných základních identifikačních údajů členů obou zkoumaných buddhistických center uvádíme níže jejich grafické znázornění.

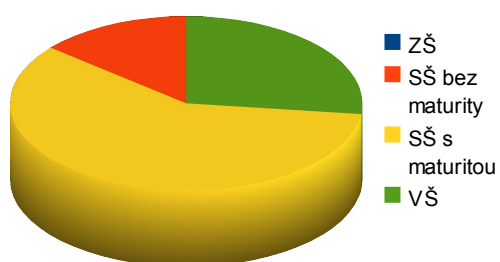
Procentuální zastoupení pohlaví respondentů

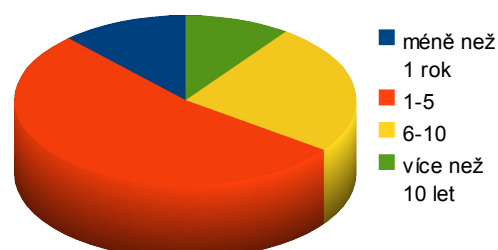
Věková struktura respondentů

Dosažené vzdělání respondentů

Doba praktikování respondentů

3.1.4 Výsledky dotazníkového šetření

V této části diplomové části budou prezentovány výsledky kvantitativního výzkumu, které jsou uvedeny podle pořadí otázek v dotazníku.

1. Proč vyznáváte právě buddhismus? Co Vám přináší?

Zhruba 40 % dotazovaných odpovědělo na tuto otázku vágní formulací, že jim pouze buddhismus odpovídá na jejich otázky. Polovina z nich v dotazníku svou odpověď více konkretizovala zdůrazněním nedogmatickosti tohoto systému a jeho logičností ve srovnání s jinými náboženskými tradicemi. Pro 60% respondentů je buddhismus návodem, jak změnit přístup k životu pomocí praktických metod, které nabízí. Vyzdvihují buddhismus jako živý, fungující systém vedoucí k cíli, k osvícení.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících¹⁵⁶:

- „*Buddhismus mi nabízí metody, umožňující zásadní transformaci prožívání sebe i světa.*“
- „*Buddhismus nepracuje s Vyšší bytostí nebo s někým, kdo má náš osud ve vlastních rukou; jaký máme život, ovlivňuje každý z nás sám a tak to vidí buddhismus i já.*“

¹⁵⁶ Následující odpovědi respondentů byly převedeny do spisovné variety jazyka, což však v žádném případě nemění smysl, který je podstatný pro účely této práce. Úprava se týkala zejména interpunkce a některých nespisovných koncovek, které jsou běžně používané v mluvené češtině.

2. Jaký je hlavní původ Vašeho zájmu o buddhismus?

Na nejvíce dotazovaných měli při volbě buddhismu vliv přátelé, a to v 60 %. 10% praktikujících vyzdvihlo vliv rodiny, který je postupně dovedl k buddhismu. Školu jako zdroj zájmu určilo 5 % respondentů. 25% dotázaných svou odpověď doplnilo a to v nejvíce zastoupeních odpověďmi, v nichž připisují původ svého zájmu publikacím s touto tematikou nebo svůj prvotní zájem spojují s návštěvou veřejné přednášky.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- *„Od malička mi nevyhovoval materialistický přístup, když jsem poprvé uslyšela od kamarádky o buddhismu, byla jsem nadšená a začala se více zajímat.“*
- *„Hledala jsem cestu z drogové závislosti a oslovila mě jedna z veřejných přednášek buddhistického centra.“*

3. Jaký vliv má na Vás praktikování buddhismu?

Nejvyšší procentuální zastoupení, 65%, získala odpověď, že praktikování buddhismu vede ke šťastnějšímu, spokojenějšímu a vyrovnanému životu, a to zejména z důvodu ovládnutí svých negativních emocí. V rámci této skupiny odpovědí je častý přínos buddhismu spatřován ve snazším zvládnutí stresových situací.

Pro druhou skupinou odpovědí, 35%, která těsně souvisí s již zmíněným, je charakteristický důraz na přínos buddhismu v oblasti seberealizace člověka – zde zhruba 70 % poukazuje na své přesvědčení, že zbaví-li se pomocí buddhistické nauky respondenti svých osobních problémů, budou moci pomáhat druhým a lépe svým vlastním příkladem motivovat druhé ke smysluplnému jednání. Zbylých 30%

pozoruje pozitivní proměnu svého chování v určitých situacích, kdy jsou schopni jednat s větším porozuměním pro ostatní.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „*Buddhismus mě vede k větší zodpovědnosti za vlastní jednání a zároveň k větší radosti.*“
- „*[Buddhismus mi] pomáhá lépe zvládat stresové situace, vede k soucitnějšímu pohledu na problematické chování a nabízí možnost být šťastný bez nějaké vnější příčiny.*“

4. Jaký je hlavní důvod, který Vás vede k pravidelnému navštěvování meditačního centra?

Pro 80% dotazovaných je hlavním důvodem pravidelného setkávání v buddhistickém meditačním centru zájem o osobnostní růst a trénink mysli. Pro 15% dotazovaných je hlavním motivačním faktorem úsilí o zklidnění a relaxaci. 3% frekventantů chápou buddhistická setkání jako únik od stereotypu každodenního života nebo prostředek po uspokojení svého zájmu o něco exotického. Zbývá zhruba 2% respondentů dochází na pravidelná setkání s cílem navázání a udržování kontaktu s podobně uvažujícími lidmi.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „*[Důvodem je] setkávání s lidmi, kteří praktikují. Je to v podstatě jedna z metod – sangha je zrcadlem toho, jak se proměňuje naše vlastní myšlení a vnímání světa.*“
- „*Ten důvod je praktikování metod vedoucích k rozvoji mysli společně s kamarády, kteří jdou stejným směrem, vzájemná inspirace.*“

5. Čeho chcete meditací dosáhnout? Jak často meditujete?

Meditaci považují téměř všichni respondenti (90%) za prostředek příznivě ovlivňující a kultivující lidskou mysl. Vede k uvědomění si sebe sama a svých emocí. Cílem je pak zvládnutí či vymýcení emocí negativních. 80% praktikujících jednoznačně deklarovalo, že chce dosáhnout vyšší úrovně existence v příštím životě, a následně osvobození – nirvány.

Dotazovaní meditují vždy společně na pravidelných setkáních centra jednou až dvakrát týdně. Převážná většina (80%) medituje i pravidelně doma, zhruba polovina z nich 1-2x denně.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „Meditací chci dosáhnout toho, čeho dosáhl historický Buddha, to je plného Osvícení. Obvykle medituji 1-2x denně.“
- „Meditací chci dosáhnout osvícení - rozpustit závoje, které myslí brání v bezprostředním prožívání její vlastní podstaty.“
- „[Meditací] chci dosáhnout tzv. osvícení – rozpoznat sama sebe jako mysl samotnou, vědoucí a blaženou.“

6. Byli jste členy nějaké křesťanské církve nebo náboženské společnosti? Jestliže ano, můžete krátce popsat, co Vás vedlo k přechodu k buddhismu?

Pouze 20% respondentů bylo členy jiné církve a má tedy zkušenost s jiným náboženským systémem a tedy i možnost srovnání. Oněch 20% dotazovaných představovalo zastoupení následujících církví: Církve římskokatolické, Církve čs. husitské, Českobratrské církve evangelické a Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi.

Konvertité oceňují na buddhismu zejména svoji otevřenou, nesvazující povahu vyjádřenou v absenci boha. Z některých odpovědí je zřejmé, že buddhismus

na rozdíl od křesťanství pro mnohé představuje nejen morální kodex – informace o tom, co je a není správné, ale i metody praktického nácviku, jak správného dosáhnout. Vítají také individuální a osobní přístup praktického učitele, vycházející z vlastní zkušenosti, který v ostatních církvích respondenti postrádali.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „Nelíbila se mi nutnost šířit dogmatické přesvědčení Svědků Jehovových mezi nečleny této skupiny.“
- „Nesouhlasil jsem s myšlenkou, že duše je stálá a stejná i po smrti.“

7. Čím je pro Vás historický Buddha? Zvolte pro Vás nejmýstižnější odpověď, případně doplňte vlastní.

Pro všechny dotazované je Buddha etickým příkladem, zhruba polovina z nich svoji odpověď upřesnila doplňujícím tvrzením. Z těchto tvrzení vyplývá, že zhruba 20% z nich se cítí být Buddhovými následovníky, přičemž 70% zdůrazňuje, že jsou Buddhovými kolegy, v žádném případě ne uctívají.

Zbýlých 10% respondentů vysvětluje svůj vztah k Buddhovi prostřednictvím metafory – Člověk je jako cibule, skládá se z několika vrstev, přes které je nutné postupným rozvojem osobnosti dospět jádra – Buddhovy podstaty – která je v každém z nás. Každý z nás má tedy potenciál stát se buddhou, nalezne-li v sobě Buddhovu podstatu.

Všichni zároveň odmítají tvrzení, že je pro ně Buddha bohem. Buddha pro ně neznamena konkrétní osobu, nýbrž stav prožívání, kterého může dosáhnout každý z nás.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „*Buddha předal nauky, které k tomuto stavu [nirvány] vedou a ty nauky pomohly k osvícení mnoha bytostem, které dál tyto nauky předávají. Linie tohoto živého odkazu je nepřerušena od dob Buddhy Šakjamuniho.*“
- „*Každý, kdo dosáhl stavu buddhy, chce kolegy a ne následovníky (jako je to v křesťanství), proto předává metody, díky kterým může dosáhnout stejné úrovně mysli.*“

8. Jaký zaujímáte postoj k alkoholu a požívání masa?

Naproti očekávání, se pro první odpověď rozhodlo pouze 5% respondentů. Je překvapivé, že v myšlenkovém systému, který je založen na praktické etice a učení Buddhy, který ve své Osmidílné stezce za Osvícením vylučuje konzumaci masa, tj. zabíjení zvířat a užívání omamných látek, se jen tak málo dotazovaných postavilo vůči masu a alkoholu negativně. Z dotazníku dále vyplývá, že 40% praktikujících maso a alkohol příležitostně užívá. Zbýlých 55% dotazovaných alkohol nezavrhuje.

Dále byla v několika případech tato otázka slovně doplněna. Někteří respondenti uvedli, že je buddhistická nauka upravena pro podmínky západní společnosti tak, aby nic vysloveně nezakazovala. Každý jedná podle svého mínění, ale neměl by zvíře pro maso zabít. Již mrtvé zvíře pak podle jejich mínění zkonzumovat lze.

Stále je tedy ale otázkou, jak mohou praktikující očekávat Probuzení, nebudou-li naslouchat radám Probuzeného, který jeho podmínky jasně formuloval.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- *„Maso jím a nevidím v tom vzhledem k buddhistické nauce žádný problém. Alkohol jen příležitostně.“*
- *„Pokud maso přímo nezabiji pro účely konzumace, mohu ho bez problémů jíst.“*

9. Jaký je podle Vašeho mínění původ světa?

Necelých 10% respondentů odpovědělo, že svět byl stvořen neznámým stvořitelem, který do světa dále nezasahuje. Pro 90% dotázaných je svět stále existující, nestvořený. Uvádějí, že neexistuje žádný vnější stvořitel, ale vše se podle nich objevuje spontánně z mysli. V dotazníku se také vyskytlo několik doplňujících odpovědí, které vznik světa vážou na problematiku karmy - svět je neustále vytvářen dobrými a špatnými skutky, při převaze špatných skutků se zvyšuje pravděpodobnost zhroucení světa.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- *„Ve své podstatě je svět stav mysli. Díváme se na svět a to je odraz naší mysli. Je to, jako bychom se dívali do zrcadla. Svět vzniká a zaniká v tomtéž okamžiku. Nám se to jeví jako něco, co probíhá po časové přímce.“*
- *„Buddhismus nám říká, že svět a vůbec všechno, co existuje i neexistuje, se objevuje z mysli samotné, jako její svobodná hra. Je pravděpodobné, že svět vznikl po Velkém třesku, ale i Velký třesk je jen svobodnou hrou neohraničené mysli.“*

10. Ve velkých světových náboženstvích je ústředním bodem Bůh chápán jakožto osoba. Jaké je Vaše pojetí Boha?

Z dotazníků vyplývá, že všichni účastníci BDC neuznávají existenci Boha jako transcendentní entity. Nepovažují buddhismus za náboženství, jelikož se v něm nevěří v žádného boha. Označují-li buddhismus za náboženství, mluví o tzv. náboženství prožitku nebo zkušenosti jako protikladu náboženství víry (např. křesťanství).

Bůh je pro ně svazující představou, je spojen v jejich očích spíše s uctíváním vnějších kultů a dogmatickým dodržováním náboženských pravidel.

K dosažení osvícení, poznání není třeba víry v jakéhokoliv boha. K osvícení vede cesta dharmy. V první řadě usilují o vymýcení utrpení, pochopení a ovládnutí sebe sama, svých negativních skutků skrze meditaci, nalezení v sobě Buddhovy podstaty a dosažení probuzení, osvícení.

Dále několik dotazovaných odmítá spojování buddhismu s vírou, namísto toho dospívají k tvrzení, že v případě buddhismu se nejedná o víru, ale o postupné prověřování, že učení fungují.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- „*Pojem Bůh není třeba, pojetí Boha (křesťanské) zná nějakou všemocnou bytost, která je ale mimo nás. V náboženstvích prožitku (buddhismus ale třeba i hinduismus) je naším cílem něco absolutního, s čím se ale můžeme ztotožnit, přímo se stát tím absolutním stavem myslí.*“
- „*Bůh je vnější bytost, kterou se obyčejný člověk stát nemůže. Buddha je pouze stav radostné a neohrožené myslí, není to vnější bytost.*“
- „*Boha chápu jako všedaruující princip, který je pro věřícího nejvyšší autoritou. Podle buddhismu není žádný vnější stvořitel, ale vše se objevuje samo z myslí.*“

11. Věří podle Vás nějaké buddhistické tradice na bohy? Jestliže ano, v jakém smyslu?

80% dotazovaných uvedlo, že si myslí, že v žádné buddhistické tradici se ve víru v bohy nesetkáme, přičemž 20% uvádí opak. Z těchto 20% zhruba polovina připouští existenci uctívání božstev, ale spíše jako výsledek nepochopení podstaty buddhistické nauky. Zbýlých 50% vnímá bohy stejně jako jakékoliv jiné bytosti, tedy že se narodili a zemřou a nemají trvalého bytí.

Buddhismus se neopírá o žádná božstva, buddhismus je pro dotazované primárně práce s myslí. Otázku bohů vnímají pro buddhistickou praxi jako nepodstatnou.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- *„Buddhismus na žádné bohy nevěří. Nanejvýš lze říci, že buddhismus existenci bohů připouští. Bohové ale v buddhismu nejsou objektem víry a uctívání, ale spíše soucitu.“*
- *„Buddhismus je pro mě práce s myslí, pokud vím, buddhismus žádná božstva nevyznává.“*
- *„Je několik tříd bohů s různou délkou života, bohové s formou i bez formy. Na rozdíl od lidí žijí řádově déle a převažuje u nich hromadné množství dobrých dojmů v mysli, tzv. dobrá karma. Na rozdíl od buddhů však jejich život jednou skončí, až se ta jejich dobrá karma vyčerpá a budou se muset znovu narodit.“*
- *„Myslím, že jediné špatně pochopené buddhistické tradice – pokud někdo nemá dostatečně rozvinuté abstraktní myšlení a považuje zobrazení buddhovských forem za něco vnějšího a nechápe, že to jsou symbolická zobrazení aspektů mysli.“*

12. Pokusíte-li se srovnat buddhismus s křesťanskou náboženskou tradicí, naleznete podstatné věroučné rozdíly, které Vás vedou k preferenci buddhismu?

U této otázky bylo jen několik málo reakcí, které jednoznačně odpovídaly na její podstatu.

Několik odpovědí poukazovalo na problematiku vykoupení v obou systémech. Zatímco je podle jednoho respondenta v buddhismu vykoupení v dosahu každého jednotlivce (neboť každý sám může potlačovat touhy, zbavit se tak strasti a dojít osvětlení), v křesťanství je osud člověka víceméně v rukou jediného Boha.

Z dotazníku dále vyplývá, že buddhismus je často preferován, protože praktikujícím poskytuje podle jejich slov přímou zkušenost, ne jen víru – dává znatelné výsledky rozvoje osobnosti prostřednictvím praktikování meditace, která vede ke zbavení pěti základních rušivých emocí: hněvu, pýchy, žárlivosti, touhy a nevědomosti.

Obecně lze říci, že buddhistické učení konvenuje s jejich představou rozvoje osobnosti - zvláště pak svým důrazem na meditaci a reflexi svých prožitků, kterou přináší. Na druhou stranu otázka přínosu modlitby nebyla v dotaznících reflektována vůbec.

Některým dotazovaným se dále nelíbí například křesťanská představa Boha jako živé bytosti a Ježíše jako jeho vtělení.

Odpovědi, které se netýkají přímo podstaty otázky:

Pro preferenci buddhismu byly uváděny také odpovědi, komentující například typ prostředí, ve kterém členové církve praktikují – bylo popisováno jako obřadné a celkově křesťanské učení jako dogmatické a rigidní. Naproti tomu údaje z dotazníku ukazují, že (laické) buddhistické meditace připadají praktikujícím civilnější a ne tak okázalé ve srovnání s křesťanskými mšemi.

Kritika církevních hodnostářů a církve jako instituce je opakujícím se motivem téměř ve všech výpovědích dotazovaných buddhistů.

Příklady odpovědí na tuto otázku uvedené v dotaznících:

- *„Narozdíl od křesťanství není buddhismus pouze náboženstvím. Podle mě je to spíše něco jako hlubinná psychologie, má jednak filosofickou část, jednak meditační pokyny. Delším používáním metod očišťuje naši mysl až se jednou rozpoznáme jako to, čím jsme vždy byli – myslí samotnou, plnou radosti a moudrosti.“*
- *„Buddhismus je absolutní svoboda, má pro mě odpovědi tam, kde ostatní směry včetně křesťanství nabízejí dogmata.“*

4 ZÁVĚR

V této části diplomové práce se pokusíme odpovědět na výzkumné otázky stanovené na počátku předchozí kapitoly. Východiskem pro stanovení závěrů bude analýza odpovědí respondentů dvou zkoumaných buddhistických center.

- **Co je hlavním důvodem členů buddhistických center pro vyznávání této tradice?**

Z odpovědí, ve kterých respondenti konkretizovali, v čem vidí přínos buddhismu pro svou osobu a také důvod pro praktikování tibetského buddhismu, vyplývá hlavní motiv - touha změnit přístup k životu a dosáhnout osvícení. Osvícení lze podle jejich představy dosáhnout bez nějakého konkrétního boha, pouze správným tréninkem mysli – meditací. Meditací lze podle praktikujících odstranit negativní emoce a dojít tak osvícení, vymanění z koloběhu znovuzrození. Osvícení ale není vždy jejich nejnaléhavějším cílem. Bližším cílem je pro některé respondenty touha dosáhnout vyšší úrovně existence v příštím životě, ze které bude potencionálně dosažitelnější stav vysvobození – osvícení.¹⁵⁷

Při reflexi meditační činnosti a jejího cíle nezmínili respondenti podle očekávání s dostatečným důrazem hledisko karmy. Meditace by měla být podle jádra jejich učení primárně cestou ke zbavení karmanu (činnosti), kdežto dotazovaní spatřují její přínos spíše v nabývání pozitivních charakterových vlastností, což lze stále chápat jako činnost (karmu) a lpění na světě, které plodí utrpení, strast. Pouze takový cíl meditace by byl pak v rozporu se samotným učením buddhismu o čtyřech vznešených pravdách a dosažení nirvány skrze zastavení utrpení.

Zajímavé jsou také důvody, které respondenty vedou k praktikování buddhismu – jednu skupinu odpovědí lze nazvat důvody ryze individualistickými,

¹⁵⁷ I když to nebylo v odpovědích respondentů zřetelně artikulováno, je důležité připomenout, že chápání meditace jako odstranění negativních emocí souvisí s karmou. Negativní myšlení totiž vede k znovuzrození v nižší nebo kvalitativně horší sféře života, kde už nejsou tak slibné podmínky pro dosažení vysvobození.

kdy respondenti spatřují přínos praktikování ve snazším zvládnání stresu a meditaci chápou jako zdroj osobního klidu a štěstí. Není zde patrný vědomý záměr o usilování o štěstí druhých, jak by se v případě vyznavačů tibetského buddhismu dalo očekávat, ale spíše o štěstí vlastní (viz hínajána). Naopak druhá skupina uvádí jakousi "altruistickou" motivaci pro praktikování buddhismu, kdy akcentují význam rozvoje své vlastní osobnosti jako prostředku pro pomoc druhým. Tento typ uvažování je pro tradici tibetského buddhismu běžnější.

Naším zájmem bylo také nastínit, z čeho pramení preference buddhismu před křesťanským náboženským systémem, který tvoří po dva tisíce let náš evropský myšlenkový a kulturní rámec. Respondenti při komparaci buddhismu s křesťanstvím nejvíce poukazují na myšlenkovou volnost buddhismu na jedné straně a na dogmaticnost a jakousi "rigiditu" křesťanství na straně druhé, kterou ale nebyli schopni konkrétněji pojmenovat.

Absence boha hraje při volbě buddhismu významnou úlohu – respondenti se jasně vyjadřují, že není třeba boha nebo nějaké vyšší bytosti, která má náš osud ve svých rukou; sami jsme podle nich tvůrci svého vlastního života. Meditace je vyzdvihována jako ústřední bod tibetského buddhismu, a jak vyplynulo z dotazníkového šetření, pomáhá respondentům zvládat stresové situace a celkově ovládat své negativní emoce. Tento systém lze tedy chápat jako nástroj duševního uklidnění, ke kterému není třeba dialogu s Bohem v modlitbě ani nějakého transcendentního vztahu k někomu nebo něčemu Vyššímu. Člověk si meditační praxí podle dotazovaných uvědomuje přirozenost mysli a tak ji očišťuje.

- **Jak frekventanti buddhistických center chápou otázku boha?**

V souvislosti s opakovaným zdůrazňováním respondentů, že je člověk sám tvůrcem svého vlastního osudu a nepotřebuje pracovat s nějakou vyšší bytostí lze jejich odpovědi považovat za zcela vyhovující tezi o buddhismu jako ateistickém náboženství.

A přece v jistých aspektech – s mírnou nadsázkou – vyvstává paralela s teistickými náboženstvími. Z řady dotazníků, ale i osobních setkání s praktikujícími, nelze přehlédnout jejich neutuchající, stále zdůrazňovanou touhu po osvícení. Jako by byl namísto "boha" dosazen onen tolik vytoužený stav probuzení, vysvobození; ačkoli to v žádném případě respondenti takto nereflektují – nirvána je v jejich učení chápána jako nejvyšší neosobní zákon, který má atributy božství, ale není bohem. Primárně by mělo jít o vysvobození od strasti potlačením veškeré činnosti. Opět zde připomínám touhu respondentů po nabývání pozitivních charakterových vlastností, nabývání klidu a touhu po narození ve vývojově vyšší sféře, ze které lze posléze osvícení dosáhnout lépe. Pak ale zůstává otázkou, v jakém smyslu lze ještě lpění na pozitivních charakterových vlastnostech a absenci stresu, považovat za tibetský buddhismus. Člověk, který touží po činu (karma), vytváří jednoznačně podle Čtyř vznešených pravd prostor pro utrpení.

Méně než polovina dotazovaných uznává existenci bohů a božstev v jiných buddhistických tradicích. Ti, kteří připouštějí existenci bohů v tradičním tibetském buddhismu, bohy chápou jako nepodstatnou součást učení nebo jako jakousi formu "diletantství" jejich vyznavačů, tedy nepochopení jejich nepodstatnosti. Toto zjištění je dosti zarážející a poukazuje na nedostatečnou reflexi kořenů tibetského buddhismu některými praktikujícími zkoumaných BDC. V tradičních liniích tibetského buddhismu jsou totiž božstva chápána jako prostředek dosažení osvícení, zejména skrze jejich ochránářské tendence.

V počátcích šíření buddhismu byl uctíván jako bůh i samotný Buddha, i když on sám byl razantně proti jakémukoliv uctívání vnějších kultů. Docházelo k tomu zejména při prvních konfrontacích buddhismu s teistickými náboženstvími, kdy byl

buddha vnímán jako jeden z bohů nebo výlučný bůh. Buddha byl tedy ctěn jako bůh a učení se začalo vzdalovat původní hínajánské představě Buddhy jako učitele, velkého zakladatele, tedy člověka. Takový buddhismus, který počítá při dosažení osvícení s vnější pomocí bohů, byl schopný rozšíření po celém Dálném Východě, kde se infiltroval mezi původní náboženské představy. I dnes převládá tato mahájánská podoba buddhistického učení, zejména např. v Tibetu, Číně, Mongolsku, Japonsku.

Nápadné jsou také mnohdy zkreslené představy respondentů o křesťanství. I když mají podle šetření mnozí jen malou zkušenost s jinou církví nebo nízké povědomí o jejich učení, vykazují ve svých odpovědích prvoplánové odmítání a černobílé odsuzování systémů, které boha uctívají – jako např. islám – a reakce jedné praktikující níže: *„Když slyším, že slibují atentátníkům věčné nebe a tisíc panen, tak mě bere smutek. Protože ti popletenci v okamžiku smrti zažívají úplně jiné věci a ti, co je k tomu navedli, také.“* Tento výrok vypovídá o neopodstatněné představě výlučnosti vlastního vyznání, ale především je důkazem naprosto zavádějící interpretace islámského náboženství.

- **Jaký vliv má buddhistické pojetí božství na osobnostní stránku praktikujícího člověka?**

Chápeme-li buddhismus jako ateistické náboženství, systém, ve kterém není dominantním prvkem vztah k osobnímu bohu, nevyhneme se jeho redukci na praktickou etiku, která tvoří základ jeho učení.¹⁵⁸ Tato nauka, která vede k praktickému osvobození se od touhy a lpění, byla shrnuta do několika bodů již Buddhovými žáky.¹⁵⁹ V našem dotazníku se této části učení týkaly otázky zkoumající vztah respondentů k požívání masa a pití alkoholu.

Odpovědi respondentů ukazují, že mají velmi laxní přístup jak k požívání masa, který není ani v jedné BDC zakázán, ale ani doporučen jako nevhodný typ stravy, tak k pití alkoholu. I zde je vše ponecháno na uvážení praktikujících, kteří podle průzkumu holdují ve velkém zastoupení oběma zmíněným "neřestem". Tento přístup dokládá, že se účastníci BDC velmi snadno vzdávají duchovního přesvědčení ve jménu osobní pohodlnosti. Praktická etika a doporučení, které mají vést praktikující k osvícení, pak pozbývají jakéhokoli významu a smyslu.

Absence boha a z toho plynoucí důraz na jakési "samovykupitelství" člověka - prostřednictvím individuálního osvobození se od lpění očištěním mysli – je jádrem buddhistického učení. Jednou z metod, která vede k vytouženému cíli, je meditace, kterou dotazovaní praktikují až na výjimky denně. V dotaznících někteří kromě četnosti meditace uvedli také způsoby meditace – na formy Buddha nebo jakousi meditaci bez forem.

Zde není od věci uvést stanovisko Rinpočeho, předního učitele tibetského buddhismu: „Na Západě mají lidé tendenci věnovat všechnu pozornost tomu, co bych nazval "technikou" meditace. Moderní svět je vůbec fascinován mechanismy a stroji a oddává se čistě praktickým receptům. Ale daleko důležitějším rysem meditace je nikoli technika, nýbrž duch: obratný, inspirovaný a tvůrčí způsob, kterým cvičíme a který by bylo také možno nazvat "pozicí"¹⁶⁰. Dále Rinpoče

¹⁵⁸ STÖRIG Hanz J. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. s. 46.

¹⁵⁹ Viz první kapitola teoretické části této práce.

¹⁶⁰ RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. 1. vyd. Praha: Pragma, 1996. s. 77.

rozvíjí pojem meditační pozice a ve své knize popisuje, jak je důležité mít při meditaci oči otevřené - „Místo, abyste se uzavírali před životem, zůstáváte vůči němu otevřeni a se vším vyrovnání“¹⁶¹ Meditace není podle něj prostředkem k útěku před světem, ale je to naopak přímá cesta, která člověku pomáhá navázat správný vztah k životu a světu.

Navštívila jsem obě meditační skupiny několikrát a bylo patrné až na několik výjimek, že například výše zmíněné doporučení nikdo nedodržel. Na otázku, proč tomu tak je, mi bylo řečeno, že si každý může být v pozici a mít oči zavřené nebo otevřené podle toho, jak je mu to pohodlné.

Meditace respondentům dává pocit klidu a osvobozuje je od stresu. Toto tvrzení dokládají i jiné výzkumy, kdy je buddhistická terapie zdárně využívána při terapii deprese.¹⁶² Nelze opomenout ani pozitivní společenskou funkci meditačních sezení, kterou respondenti taktéž vyzdvihovali.

Jak již bylo uvedeno, někteří respondenti považují meditaci za prostředek rozvoje vlastního potenciálu jako nejvyššího cíle.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 79.

¹⁶² GOMEZ, Luis O. Psychology. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 687.

4.1 Shrnutí

Závěrem lze říci že většina praktikujících zkoumaných center vykazuje prvky diletantství a neznalosti základních pilířů učení tibetského buddhismu, a to jak v teoretickém myšlenkovém základě, tak v praktické etice, kdy mnozí nedodržují ani její hlavní zásady.

Učení tibetského buddhismu ve dvou zkoumaných středočeských BDC, tak jak vyplynulo z dotazníkového šetření, je pro respondenty jakýmsi hybridem mezi na jedné straně hínajánským důrazem na Buddhu jako zakladatele a učitele a odmítáním jakéhokoliv Boha při dosažení osvícení, které je dosažitelné jen svými vlastními silami a na druhé straně mahájánským konceptem tzv. bódhisattvů, kteří vyzařují lásku k lidem a usilují o dosažení nejen svého vlastního osvícení, ale primárně osvícení druhých.

Jakési pokřivení tibetské buddhistické tradice je dáno také jistě laicizací tohoto systému a jeho přizpůsobení západní kultuře a jejím duchovním konzumentům. Velkou měrou tomu přispěl nepochybně i Nydahlův bestseller nesoucí název *Jak se věci mají*¹⁶³.

Laicizace se projevuje i na vědomostním základu praktikujících co se týče všeobecných znalostí učení tibetského buddhismu. Někteří prokázali jen velmi mělké znalosti a neustálé omílání Nydahla implikovalo, že nemají ani potřebu si vědomosti doplnit, a tedy jim forma učení "modifikovaného" západního tibetského buddhismu vyhovuje. V mnohých odpovědích respondentů je znatelný vliv a zakořeněnost učení, tak ho podává právě Nydahl, tedy velmi lehce stravitelná forma duchovního naplnění. Někteří okázale citují jeho myšlenky bez uvedení zdroje a i při meditačních sezeních mi byli jeho myšlenky neustále podsouvány.

Laicizací dochází k významné redukci tohoto směru na jakousi koláž náboženských postupů, které mají s původním myšlenkovým systémem tibetského buddhismu společného jen velmi málo, často jsou s původním učением nesourodé nebo přímo v rozporu. Lze patrně i hovořit o jakési postmoderní rozvolněnosti tohoto

¹⁶³ NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007.

učení v podmínkách západní civilizace, alespoň tedy v rámci skupin, které byly předmětem zkoumání. Projevy této "rozvolněnosti" lze sledovat např. při ochotě pojídat maso, pít alkohol, důkazem je i celková slabá znalost Buddhova učení ve smyslu, jak bylo ukázáno výše. Takto pojaté učení lze však spíše považovat za módní záležitost než opravdový duchovní přínos.

Pro pochopení možné motivace některých praktikujících členů BDC je třeba jejich výpovědi zasadit do širšího sociálního kontextu. Pro vysvětlení preference buddhismu před jinými církvemi nelze opominout charakter dnešní postmoderní společnosti a jistou změna postoje vůči tradičním církvím, jejíž detailní rozbor sice není předmětem této práce, ale je pro pochopení motivů některých vyznavačů buddhismu důležitý.

V druhé polovině 90. let začala upadat institucionalizovaná religiozita a tak tradiční náboženské instituce typu zaběhlých církví ztratily dominantní postavení. Pro toto i další období je typická nedůvěra vůči všem formám institucionalizované religiozity a naopak přichází otevřenost k duchovním zážitkům, bez ohledu na to, zdali jde o tradiční formy nebo novodobé metody. Společným rysem je eklektičnost a zdůraznění vnitřních zdrojů významnosti a autority. Tento proces také bývá označován jako proces pluralizace náboženského života a odcírkevnění, kdy se snižuje význam pevné konfesní vazby na velké náboženské organizace. Občané již nepocítují nutnost být pevně připoutáni k nějaké církvi, nehlásí se ve velké míře k žádné náboženské organizaci a vyjadřují spíše zájem o netradiční náboženské směry, jako je jóga, astrologie a východní náboženství. Nastala situace, která je někdy označována pojmem "duchovní tržiště", což není jen symbolickým vyjádřením pozdně moderní náboženské plurality, ale poměrně přesným vyjádřením logiky, kterou se dnešní náboženská scéna řídí.¹⁶⁴

Je příznačné, že se buddhismus v nedávných letech stal novým exotickým a exkluzivním náboženstvím, které je zdánlivě oproštěno od dogmat, netolerance a nutnosti víry. V době, kdy se spiritualita stává spotřebním předmětem, je buddhismus ideálním zbožím, protože odpovídá přesně tomu, co dnes mnoho lidí hledá. „Poskládat si vlastní víru jako kutil podle svého, vybrat si, co se komu hodí,

¹⁶⁴ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 35-37.

a vyřadit, co do toho nepasuje, se zřejmě stalo velmi populárním způsobem religiozity a spirituality dneška, a zvláště v Severní Americe.¹⁶⁵ V postmoderním světě je dobrým životem estetický život plný zážitku, které bývají odtrženy od systému, ke kterému patřily, a nabývají hodnotu sami o sobě. V takovémto prostředí se buddhismus může snadno stát instantním náboženstvím, kde jednoduchá a časově nenáročná činnost věřícím přináší téměř okamžité výsledky.

V českém prostředí je někdy kritizován za konzumní pojetí buddhismu právě Buddhismus Diamantové cesty, který přímo slibuje rychlé a efektivní metody, jak dojít ke štěstí nyní i po smrti. Lama Ole Nydahl na veřejné přednášce v Praze v září 2002 uvedl, že není ani potřeba znát celé Buddhovo učení, úplně stačí mít šálek koncentrátu. „My, profesionální buddhisté, vám můžeme poradit, kde můžete šálek Buddhova učení získat.“¹⁶⁶ Dále doporučil návštěvu některého z jeho meditačních center, kde je možné toto vytoužené štěstí bezstarostně konzumovat.

Tato práce byla sondou do praktik a myšlení členů dvou BDC Středočeského kraje a v žádném případě nemá ambice své závěry jakkoliv zobecňovat a vztahovat na skupiny jiné než právě zkoumané. Jsou-li výsledky platné pro širší okruh náboženských skupin vyznávající tibetský buddhismus v České republice, by muselo být ověřeno dalším výzkumem.

¹⁶⁵ LYON, David. *Ježíš v Disneylandu*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2002, s. 40.

¹⁶⁶ VOJTÍŠEK, Zdeněk. Profesionální Buddhista. *Dingir*, s. 13.

Seznam literatury

- BEER, Robert. *Symboly tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: BB/art, 2005.
- BONDY, Egon. *Buddha*. 3. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006.
- BONDY, Egon. *Indická filosofie*. 1. vyd. Praha: Vokno, 1991.
- CONZE, Edvard. *Stručné dějiny buddhismu*. 1. vyd. Brno: Jota, 1997.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996.
- FILIPSKÝ, Jan. *Lexikon východní moudrosti*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996.
- GOLDSTEIN, Melvyn C.- KAPSTEIN, Matthew T. *Buddhism in contemporary Tibet: Religious Revival and Cultural Identity*. 1. vyd. London: University of California press, Ltd, 1998.
- GETHIN, Rupert. Cosmology. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 183-187.
- GOMEZ, Luis O. Psychology. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 678-692.
- HONZÍK, Jan. *Jednota v rozmanitosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2010.
- KINNARD, Jacob N. Divinities. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 233-235.
- KAPSTEIN, Matthew T. *The tibetan assimilation of buddhism: Conversion, Contestation, and Memory*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 2000.
- KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009.
- KOLMAŠ, Josef. *Svět tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996.
- LENOIR, Frédéric. *Setkávání buddhismu se Západem*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator. 2002.
- LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1996.

- LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2003.
- LOPEZ, Donald S. *Religions of Tibet in practice*. 1. vyd. New Delhi: Princeton University Press, 1998.
- LUŽNÝ, Dušan. *Zelení bódhisattvové: sociálně a ekologicky angažovaný buddhismus*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000.
- LYON, David. *Ježíš v Disneylandu*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2002.
- MARAINI, Fosco. *Skrytý Tibet*: 1. vyd. Praha: Paseka a Litomyšl, 2005.
- MATUŠKA, J. Buddhismus a jeho rozvoj v západním kulturním okruhu s ohledem na školu Karma – Kagjü a její metody. Hradec Králové, 2001. 116 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové na Ústavu filosofie a společenských věd. Vedoucí diplomové práce Doc. Ing. Miloš Vítek, CSc.
- MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. 2. vyd. Praha: Libri, 2002.
- MILTNER, Vladimír. *Vznik a vývoj buddhismu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001.
- NAIRN, Rob. *Žítí, snění, umírání: Praktická moudrost z Tibetské knihy mrtvých*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2007.
- NYDAHL, Ole. *Jak se věci mají*. 1. vyd. Brno: Bílý deštník, 2007.
- PODZIMEK, Michal. *Dějiny filosofie náboženství*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita Liberec, 2007.
- POWERS, John. *Úvod do tibetského buddhismu*. 1. vyd. Praha: Pavel Dobrovský – Beta s.r.o., 2009.
- RAMBELLI, Fabio. Local Divinities and Buddhism. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 465-469.
- RINPOČHE, Guru. *Tibetská kniha mrtvých: Bardo thedol*. 1. vyd. Praha: Eminent, 2005.
- RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. 1. vyd. Praha: Pragma, 1996.

- SHAKABPA, Tsepon W. D. *Dějiny Tibetu*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny,
- SCHUMANN, Hanz W. *Svět buddhistických obrazů*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008.
- STÖRIG, Hanz J. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
- TUCCI, Giuseppe. *The religions of Tibet*. 1. vyd. California: University of California Press, 1988.
- VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Praha: Portál, 2004.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk. Profesionální Buddhista. *Dingir*, 2002, roč. 5, č. 3, s. 12- 13.
- WANGUOVÁ, Bazaz W. *Buddhismus*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1993.
- WERNER, Karel. *Náboženské tradice Asie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002.
- WRIGHT, Dale. S. Philosophy. In Buswell, R. E. (ed). *Encyclopedia of Buddhism*. 1. vyd. New York: Macmillan Reference USA, 2004, s. 647-650.
- *Buddhismus a křesťanství*. 1. vyd. Bratislava: Cad Press, 1996, front. Světové duchovní proudy. s. 116.

Internetové zdroje:

- ŠTAMPACH, Ivan O. *Buddhistická meditace a křesťanská modlitba*. [online]. [citováno 15. 3. 2011]. Dostupné z: <http://stampach.cz/clanek_detail.php?id=6>.
- *Západ a Tibet 2: Lamaismus - hrozivá podoba tibetského buddhismu?* [online]. [citováno 20. 2. 2011]. Dostupné z <<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=444>>.
- *Lamaismus* [online]. [citováno 25. 2. 2011]. Dostupné z: <<http://www.iencyklopedie.cz/lamaismus/>>.

Seznam příloh

Dotazník.....i-iv

DOTAZNÍK

Vážení respondenti,

jsem studentkou Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci a obracím se na Vás s žádostí o vyplnění následujícího dotazníku. V rámci své diplomové práce zpracovávám téma týkající se buddhismu. Cílem diplomové práce je zmapovat vztah praktikujících k základním bodům učení tohoto filosoficko-náboženského systému s hlavním záměrem vyhodnotit jejich chápání božství. Výzkum je zcela anonymní, nemusíte se v žádném případě obávat jakéhokoli zneužití informací, které poskytnete.

Děkuji za Váš čas a spolupráci,

Věra Míšková

Pohlaví

- muž
- žena

Věk

- do 20
- 21-39
- 40-59
- 60-79

Vzdělání

- základní
- středoškolské bez maturity
- středoškolské s maturitou
- vysokoškolské

Buddhismus praktikuji

- méně než rok
- 1-5 let
- 6-10 let
- více než 10 let

1. Proč vyznáváte právě buddhismus? Co Vám přináší?

2. Jaký je hlavní původ Vašeho zájmu o buddhismus?

- rodina
- škola
- přátelé
- média
- jiné:

3. Jaký vliv má na Vás praktikování buddhismu?

4. Jaký je hlavní důvod, který Vás vede k pravidelnému navštěvování meditačního centra?

- zájem o něco exotického, únik od stereotypu
- relaxace
- setkání s podobně smýšlející lidmi
- osobnostní rozvoj
- jiné:

5. Čeho chcete meditací dosáhnout? Jak často meditujete?

6. Byli jste členy nějaké křesťanské církve nebo náboženské společnosti? Jestliže ano, můžete krátce popsat, co Vás vedlo k přechodu k buddhismu?

7. Čím je pro Vás historický Buddha? Zvolte pro Vás nejdůležitější odpověď, případně doplňte vlastní.

- Bohem
- předmětem uctívání
- etickým příkladem
- jiné:

8. Jaký zaujímáte postoj k alkoholu a požívání masa?

- Maso a alkohol zásadně odmítám.
- Maso a alkohol nezavrhuji, ale neholduji jim.
- Maso a alkohol konzumuji příležitostně.
- jiné:

9. Jaký je podle Vašeho mínění původ světa?

- Svět byl stvořený neznámým stvořitelem, který do světa dále nezasahuje.
- Svět byl stvořený prvotním původcem, který do světa příležitostně zasahuje.
- Svět je nestvořený, existuje neustále.
- jiné:

10. Ve velkých světových náboženstvích je ústředním bodem Bůh chápáný jakožto osoba. Jaké je Vaše pojetí Boha?

11. Věří podle Vás nějaké buddhistické tradice na bohy? Jestliže ano, v jakém smyslu?

12. Pokusíte-li se srovnat buddhismus s křesťanskou náboženskou tradicí, naleznete podstatné rozdíly v pojetí božství, které Vás vedou k preferenci buddhismu?